

Koeru Keskkool

MINU VANAEMA VALVE JÄÄGER

Uurimistöö

Autor: Riste Helene Pard, 11. klass

Juhendajad: Ulvi Kaasik, Ülle Jääger

Koeru 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. VALVE MÄLESTUSED VANAVANEMATEST JA VANEMATEST	6
1.1. Vanaema Valve vanavanemad	6
1.1.1. Valve isa Voldemari vanemad	6
1.1.2. Valve ema Helene vanemad	6
1.2. Vanaema Valve vanemad	9
1.2.1. Suhted vanematega	10
1.2.2. Kodu, kodused peod	11
1.3. Vanaema Valve õed-vennad	11
2. LAPSEPÕLV	13
2.1. Esimesed mälestused	13
2.2. Nime saamine	14
2.3. Sõjast	14
3. ÕPINGUD	16
3.1. Koeru kool	16
3.1.1. Esimene koolipäev	16
3.1.2. Mälestused Koeru kooli päevilt	17
3.1.3. Mürsud	18
3.1.4. Sõja lõpp	18
3.1.5. Eluolu peale sõja lõppu	19
3.1.6. Koeru kool saab läbi	20
3.1.7. Võimalused edasisteks õpinguteks	20
3.2. Tallinna-aastad	21
3.2.1. Õppimine Tallinna Meditsiinikoolis	21
3.2.2. Elu ühiselamus	22
3.2.4. Käskkirjad	23
3.2.6. Kooli ja töö ühildamine	25
3.2.7. Õpingud Tallinnas hakkavad lõppema	26
3.2.8. Kodus käimine	27

3.3. Kiviõli Töölisnoorte Keskkool	27
4. TÖÖELU	28
4.1. Tööaastad Ida-Virumaal.....	29
4.1.1. Jaoskonnaarsti kohusetäitja Aseris.....	29
4.1.2. Tervishoiupunkti juhataja Küttejõu kaevanduses	31
4.1.3. Jaoskonnaarsti kohusetäitja Kabalas	31
4.1.4. Velsker Lüganuse maahaiglas.....	32
4.1.5. Püssi alevi lastesõime juhataja	34
4.2. Tartumaa-aastad.....	34
4.2.1. Koosa velskripunktis	34
4.2.2. Nõgiaru velskripunktis velsker	35
4.3. Järvamaa-aastad	36
5. PEREKOND.....	38
5.1. Kohtumine Johannesega	38
5.2. Lühike ülevaade Johannese eluloost.....	39
5.3. Lapsed.....	41
5.3.1. Tütar Ülle	41
5.3.2. Tütar Ulvi.....	41
5.4. Lapselapsed.....	42
5.5. Pensionipõlv.....	42
5.5.1. Tagasi Tartumaal.....	43
KOKKUVÕTE	44
KASUTATUD MATERJALID.....	45
LISA 1. EESTI SUURIM RAHARÖÖV	46
Lisa 2. SÕNASELETUSED.....	48
LISA 3. VALVE TALLINNA MEDITSIIKOOI DIPLOM.....	49
LISA 4. VALVE JA JOHANNESE ABIELUTUNNISTUS	50
LISA 5. LAPSELAPSED	51
LISA 6. JUUBELI PILDID AASTAST 2021	52

SISSEJUHATUS

Inimesi, kes on sündinud esimeses Eesti Vabariigis, jääb järjest vähemaks. Üks neist on töö autori emapoolne vanaema. Just vestlused vanaemaga andsid töö autorile mõtte teha uurimistöö teemal “Minu vanaema Valve Jääger”, et mälestustekillud saaksid kirja pandud.

Algselt oli kogu töö kirjutatud minavormis, nii nagu vanaema Valve (edaspidi ka Valve või Mumsu) rääkis. Hiljem seadis töö autor vanaema räägitud teksti ümber.

Vanaema Valve elulugu sai kirja viimaste aastate jooksul. Töö autori tõsisem huvi vanaema räägitud lugude vastu tekkis 2016. aastal, kui vanaema rääkis Eesti kunagisest suurimast raharöövist (Lisa 1). Kõik vanaema räägitud lood tema vanematest ja lapsepõlvest on autori fantaasias tekitanud vahvaid kujutluspilte.

Töö autor usub, et geenid liiguvad üle põlve. Vanaema juttude abil on autor hakanud paremini mõistma ka ennast: kes ta on ja kes on need inimesed, kellelt geenid saadud.

Vanaema Valve räägitud lood kooliajast on lood sellest samast koolist, kus õpib ka selle töö autor. Selles koolis on käinud ka vanaema Valve ema Helene ja ka töö autori ema Ülle.

Meie ajalugu ongi lood, mis on talletatud inimeste mälli ja teadmisse. Töö autor tunneb, et vanaema Valve jutustatud mälestuste talletamine on olnud väga-väga oluline nii autori enda kui oma vendade ja nõbude jaoks, kes kõik on saanud käesolevast tööst elektroonilise koopia.

Vanaema hellitusnimi Mumsu, mida töö autor käesolevas töös (lisaks tiitlile “vanaema Valve”) kasutab, on olnud vanaema hellitusnimi, millega pereliikmed tema poole pöördusid. Aja jooksul sai sellest hellitusnimest justkui vanaema Valve teine nimi.

Jutustatud lugude ülestähendamine on olnud mitmekülgne – töö autor on lugusid käsitsi vihikusse kirja pannud, otse arvutisse tükkunud, mobiiltelefoni diktofoniga lindistanud.

Esimesed mälestustekillud kirjutas vanaema Valve ise üles, kui tervis kirjatöö tegemist veel võimaldas.

Sõnad, mille tähendust pidi vanaema juttudes vanaemalt üle küsima, on autor kirja pannud sõnaseletustes (Lisa 2).

See uurimistöö koosneb viiest peatükist, millest esimeses on kirjas vanaema Valve mälestused oma vanematest ja vanavanematest. Teise peatükki on koondatud vanaema pajatused lapsepõlvest, kolmandasse aga õpingutest. Töö neljandas peatükis on valik vanaema juttudest, mis ta on rääkinud oma tööelust. Mõned värvikamad seigad palus vanaema uurimistööst välja jätta. Viiendas peatükis on kokkuvõtte vanaema Valve lugudest, mis on seotud perekonnaga. Viienda peatüki lõpuosa kirjutas töö autor.

Töö autor on oma vanaemale väga tänulik jagatud juttude ja koos veedetud aja eest.

1. VALVE MÄLESTUSED VANAVANEMATEST JA VANEMATEST

1.1. Vanaema Valve vanavanemad

Vanaema Valve peab ennast järvamaalaseks, sest on siin sündinud ja kasvanud. Tema ema Helene isa August-Eduard oli pärit Tartumaalt Elistverest, emaema Riste oli muhulane, isapoolsed vanavanemad Liisa ja Kustas olid Vodjalt ja Mündist, seega mõlemad Järvamaalt. Nad kõik olid mõisatöölised ja said asundustalud peale vabadussõda. Valve vanavanemad olid tema sõnul see põlvkond, kes ehitasid majad ja viisid talud järjele. (Jääger₂, 2021)

1.1.1. Valve isa Voldemari vanemad

Liisa ja Kustase peres oli kolm poega ja kaks tütart (Joonis 1). Valve isaema Liisa suri enne Mumsu sündimist. Vanaema Valve isa Kustas oli vanaduses pime. Mumsu ei mäleta Kustast, kuid mäletab ta laulu. Vanaema Valve oli kaheaastane, kui tema vanaisa Kustas suri. Valve mäletab, et tal oli korraga millestki väga puudus ja ta nõudis, et talle lauldaks. (Jääger₂, 2021)

KUSTAS WEBERSON <i>sünd:</i> 18.01.1870 Mündis <i>laulatatud</i> 15.02.1904 Peetri kirikus <i>surm:</i> 27.03.1938 Kapus		LIISA (BLAASEN) WEBERSON <i>21.10.1874 Vodjal</i> <i>07.10.1935 Kapus</i>		
VOLDEMAR <i>sünd:</i> 07.01.1906 <i>surm:</i> 20.01.1970	SALME IREENE 29.08.1908 04.02.2000	ALFRED 20.11.1910 07.1941 <i>viidi Venemaale</i>	ELMAR 06.8.1912 16.02.2011	ROSINE 23.12.1915 31.01.1917

Joonis 1. Kustas Webersoni perekond (Jääger, 1998)

1.1.2. Valve ema Helene vanemad

Valve ema isa August-Eduard suri paar aastat peale Mumsu sündimist ja viimane teda eriti ei mäleta. Äksi kirikuraamatu andmetel on vanaema Valve vanaisa August-Eduard Tutt sündinud 29. septembril 1881 Elistveres ja saanud leeritunnistuse 25. oktoobril 1898. aastal Äksi kirikus. Koos venna Joosepiga liikus August-Eduard tööd otsides Tartumaalt Äksi kihelkonnast Puhtaleiva külast Järvamaale ja jõudis nii Kapu külasse. (Jääger₂, 2021)

Väga hästi mäletab Valve oma ema ema Ristet, kes rääkis ilusat Muhu murrakut. Valve sai alles koolis teada, et tal on jalas lõngast heegeldatud sussid, mitte “pätid“, nagu tema vanaema oli talle õpetanud. Ka mäletab Mumsu oma vanaema sõnavarast sõna „karduhlis“, mis arvatavasti oli tekkinud kartuli ja muhukeelse sõna tuhlis kokku panemisel. (Jääger₂, 2021)

Muhu kirikuraamatu andmetel on Valve vanaema Riste sündinud 11. veebruaril 1883. a Leeskopa külas Mäe talus ja saanud leeritunnistuse Muhu kirikus 14. novembril 1899. aastal. Valve mäletab, et Ristel oli kombeks kõndimise asemel joosta. Külarahvas kutsus Ristet ka Tuti Riinaks. Mumsu kuulis lapsena nii mõnigi kord, kui kiirustajale öeldi, et Sul kohe niisama kiire kui Tuti Riinal. Paljajalu, suurrätt ümber, pikk pats kuklasse krunni keeratud, nii sibas ringi väikesekasvuline vanaema Valve vanaema Riste Tutt. (Jääger₂, 2021)

Riste käsitöö oskus oli eriti hinnatud. Ta oskas väga ilusasti tikkida. Väga ilusad olid vaibad, kardinad, Muhu sussid, linad ja linikud (nii rišeljöö-, filee- või toleedotehnikas). Riste tütar Helene oskas ka seda kõike ja õpetas oma tütardelegi. Valve lapsepõlves olid kodus pitskaunistustega käterätikud, padjapüürid ja tekilina, heegeldatud kleidikraed ja taskurättidel äärepitsid. Tubade usteaukudes olid uhked heegeldatud kardinad. (Jääger₂, 2021)

Mumsu mäletab, et ema Helene kandis pühapäeviti valget põlle, millel olid ilusad pitsid ja pilutused. Ka Valve tegi ema abiga endale algklassides pilutikandiga valge põlle. Mumsu usub, et Riste oli see vanaema, kes pärandas järeltulevatele põlvedele oskuse ja tahtmise teha käsitööd. (Jääger₂, 2021)

August-Eduard Tutt ja Riste Treiel abiellusid 1909. aastal 20. septembril Koeru kirikus. Kappu elama asudes sai August-Eduardi eluasemeks Kapu mõisa tiigi ääres olev moonakatemaja, selles majas sündis ka vanaema Valve ema Helene. August-Eduard töötas Kapu mõisas aednikuna ja tema naine oli Kapu mõisas põllutöölaine. (Jääger₂, 2021)

Kui Kapu mõis 1920. aastal asundustaludeks jagati, anti maad ka August-Eduardile. Saadud koha nimeks sai Kruusamäe. Sinna ehitasid August-Eduard ja Riste 1925. aastal elumaja, 1931. aastal kõrvalhooned ja rajasid ilusa aia. (Jääger₂, 2021)

August-Eduardi ja Riste perre sündis neli last (Joonis 2). Kõige vanem tütar Salme suri paarikuuselt. Johanna-Vilhelmine (edaspidi ka tädi Anni) sündis 1912. aastal, 1914. aastal

sündis tütar Helene, kellest sai vanaema Valve ema. Neljas laps Riste ja August-Eduardi peres oli poeg Martin, kes sündis 1916. aastal. Martin oli ka vanaema Valve ristiisa. Tädi Anni poeg Heino oli Mumsu mäletamist mööda väga onu Martini moodi. Onu Martin võttis nime eestistamisel endale perekonnanimeks Ainomäe. August-Eduard suri 1938. aastal ja aasta hiljem lasi Valve onu Martin ennast õnnetu armastuse pärast maha. (Jääger₂, 2021)

AUGUST-EDUARD TUTT		RISTE (TREIEL) TUTT	
<i>sünd:</i> 29.09.1881 Elistveres		11.02.1983 Muhus	
<i>surm:</i> 01.06.1938 Kapus		27.10.1966 Kapus	
SALME	JOHANNA VILHELMINE	HELENE	MARTIN
<i>sünd:</i> 22.06.1910	04.11.1912	23.06.1914	10.11.1916
<i>surm:</i> 11.08.1910	25.03.1978	22.05.1982	15.10.1939

Joonis 2. August-Eduard Tutt'i perekond (Jääger, 1998)

Riste oli kahe aastaga kaotanud nii mehe kui poja, aga talu tuli edasi pidada. Nüüd võisid kõik näha saare naise töökust ja visadust. Pastlad jalas, kündis ta põldu ja tegi kõik muud talutööd, Riste peres ei olnud midagi kehvemini tehtud kui teistes taludes. Muidugi, Valve tädi Anni aitas teda ja koos kasvasid nad ka väikest Heinot. Ainult et oma silmad nuttis Riste poolpimedaks, tema nägemine halvenes tunduvalt ja käsitööd ei saanud enam teha. Ainus, mida ta sai ka kehva nägemise juures teha, oli kudumine. (Jääger₂, 2021)

Kui viiekümneandel aastatel loodi kolhoos ja Riste “vabatahtlikult” kolhoosi liikmeks astus, andis ta ära põllud ja loomad, aga ise oli ta juba nii vana, et ei pidanud kolhoosi tööle minema. Kuid niisama kodus istuda ta ei mallanud ja nii hakkas ta küla postiljoniks. Hommikul tuli minna Koeru posti järele ja siis Kappu tagasi – igasse perre tuli lehed ja kirjad laiali jagada. Vankris sõitis vaid postikott, Riste ise kõndis vankri järel ja kodus. Möödamattes kitkus kolhoosi hübriidpõllult sigadele rohtu. Lõunaks oli post jagatud, pool sokki kootud ja sigadele rohi valmis kitkutud. Muidugi oli Riste jaoks oluline, et tema postihobuseks oli just tema enda hobune. Nii ta rabeles, kuni tervist ja jõudu jätkus. Mumsu mäletab, kuidas vanaema Riste neid ikka vaatamas käis – tuli jooksupõll mööda kraavi kallast alla, väike kõhn naine, paljajalu, suurräät ümber. Astus köögi uksest sisse, teretas ja jäi köögi ukse kõrvale seisma. Vanaema

Ristet kutsuti küll jalga puhkama, aga ta teatas lihtsalt, et tal pole aega, et ta on pere nüüd ära näinud ja võib hakata minema. (Jääger₂, 2021)

Vahel, kui oli tarvis sugulastele Muhusse kirjutada, oli Riste võtnud omale ka rohkem aega tütar Helene pool olla. Neid kirju aitas kirjutada ka minu vanaema Valve, kes ise oli hiljem pikalt kirjavahetuses oma vanaema Riste vennapoja tütre Heljo Sõrmega, kes elas Hellamaa külas Tõela talus. Heljol oli temast kaks vanemat venda: Arnold ja Endel. Ristel oli tõsine plaan sugulastele kord külla minna ja ta lubas kaasa võtta ka Valve, aga plaaniks see jäigi, kuna nõukogude võim ei lubanud saarele niisama kedagi. Enne sõda oli ikka Muhust sugulasi Kapus suviti külas käinud, aga peale sõda neid enam ei nähtud, ei teagi, kas nad lahkusid Eestist või said sõjas otsa. (Jääger₂, 2021)

Tallinnas elas Riste tädipoeg Vassili Haugassaar oma naise Juliaga. Lapsi neil ei olnud. Nad käisid suviti ikka Kapus, ja kui keegi pealinnas käis, siis külastas ka neid. Nad olid lahked ja sõbralikud inimesed. Kui vanaema Valve Tallinnas õppis, käis ta tihti Haugasaartel külas, vahel ka ööbis seal. Mitmed Kapu lapsed (Koha Ellen, Vargi Made) olid nende juures korteris. (Jääger₂, 2021)

Valve viimasel kohtumisel vanaema Ristega oli viimane Koeru haiglas. Mumsu mäletab, et Riste matusepäeval 1966. aasta sügisel oli päikesepaisteline ilm ja langes kuldseid lehti. Riste maeti Koeru surnuaeda oma mehe ja poja vahele. 1978. aastal maeti sinna ka tädi Anni. (Jääger₂, 2021)

1.2. Vanaema Valve vanemad

Helene Tutt abiellus 1934. aastal Voldemar Webersoniga. 1937. aastal eestistasid nad oma nime Veersaluks. (Jääger₃, 2021)

Valve sündis oma peres esimese lapsena, isa oli tal Viisu mõisas puusepp, hiljem päris vanema pojana isatalu Kapu külas. Valve ema oli kodune, st koduperenaine. Valve isal oli majas sees oma puutöötuba. Seal oli iga tööriist täpselt oma kohal ja seda nõuti ka lastelt, et kust midagi võetakse, sinna tuleb see pärast tagasi panna. (Jääger₃, 2021)

Valve isa Voldemar (Joonis 3) oli aktiivse ellusuhtumisega mees. Ta oli selline karakter, kes alati pidi ees minema, siis tulid teised järele. Valve mäletab, et kamandamine ja juhendamine

tulid isal hästi välja – küll oli ta küla tuletõrjesalga ülem, lauakõnede pidaja koosviibimistel, koosolekutel ja pidudel. Kuigi Voldemar armastas nalja, võis temale loota ka siis, kui oli vaja öelda viimane sõna lahkunud naabrile. (Jääger³, 2021)

Joonis 3. Helene ja Voldemar Veersalu kodumaja ees (Erakogust, 1963)

Valve mäletab, et isa Voldemar arvas alati, et tema sõna on see viimane ja kõige õigem, kuid ta oli oma aja kohta väga tark mees ja teadis, mida tahtis. Tal oli väga ilus käekiri ja haridust väärtustas Voldemar väga. Oma lastele jättis Voldemar elukutsevalikul vabad käed, ütles, et nemad ise ju hakkavad seda tööd tegema, nii et valigu ja otsustagu ise. (Jääger³, 2021)

Valve ema Helene oli vaikne, sõbralik ja väga heasüdamlik. Ometi polnud ta mingi tossike. Helene tegi väga ilusat käsitööd ja õpetas seda ka küla teistele naistele. Oma pere jaoks oli Helene alati olemas. Naeratav ema ja soe söök kuulusid vanaema Valve lapsepõlve juurde ühe väga olulise osana. Valve tahtis alati ema juurde minna ja tema juures olla. Sinna viis Valve võimalusel ka oma lapsed ja Helenel jätkus alati kõigi lastelaste jaoks ruumi ja aega. (Jääger³, 2021)

1.2.1. Suhted vanematega

Valve mäletab, et tema lapsepõlves oli kõik lihtne – suhteid ei olnud veel keeruliseks aetud. Vanemad ütlesid ja arvasid, lapsed kuulasid sõna. Ema hellus ja isa karmus – nii need lapsed kasvasid. Tööle hakkasid lapsed varakult, olid oma majapidamises abiks. Anti ikka kergemaid

töid, kuid tööd, mis anti, pidid alati õigeks ajaks tehtud olema ja iga asi pidi olema oma kohale tagasi pandud. Vanematel oli laste jaoks alati aega. (Jääger₂, 2023)

Valve arvab, et väga oluline oli näha vanemaid tööd tegemas ja seda, et töö tegemist võeti kui iseenesestmõistetavat. Õpiti kasutama töövahendeid. Teati, et mida kiiremini töö ära tehakse, seda rohkem jääb mängimiseks aega. (Jääger₂, 2023)

1.2.2. Kodu, kodused peod

Kodu, see oli talu: oma maja, majapidamine, loomad, peenrad ja muidugi oma pere. Oma koht kodus, perekonnas. Üksteisega arvestamine, üksteise aitamine ja need mõnusad nagelemised. Kodused peod olid toredad. Need olid sünnipäevad, väiksemate pereliikmete ristimine ja vist oli ka muid suviseid kogunemisi. Oli kombeks, et pidudele tulid kõik sugulased ja naabrid, õigemini peaaegu kogu küla. Siiski päris kõiki ei kutsutud. On ju nii, et mõni inimene ei kõlba kohe teiste hulka. (Jääger₂, 2023)

Pidu algas ettevalmistustega. Tehti õlut, tapeti siga või vasikas ja siis oli Valve emal ka abi vaja. Naabri tädi oli see joodu kokk, ta oskas nii maitsvaid asju teha. Küpsetati saiu ja kooke. Mehed aitasid koort ja mune vispliga vahule kloppida. Koer pandi ketti ja kassil hoiti kogu aeg silma peal või pandi lauta kinni. Naabritelt laenati toidunõusid juurde. Valve isa tõi “paar pudelit”. Lakast tiriti alla suur laud ja pikad pingid, lapsed pesti puhtaks – ja võiski hakata lauda katma ja külalisi ootama. Tol ajal tarbiti alkoholi vähe: pits või teine ja juba oli laul lahti. Valve mäletab siiamaani, millisel naabrionul milline pidulaul oli. Neid laulsid lapsed rõõmsalt järgmisel päeval järele. (Jääger₂, 2023)

1.3. Vanaema Valve õed-vennad

Valve vanematel (Joonis 4) oli seitse last. Õde Helle, kes sündis sõja ajal, suri varakult. Surnud on ka vend Lembit, kes oli Valvest ainult aasta noorem ja oli tema lapsepõlve mängukaaslane, ja õde Malle. Praegu on veel elus õed Helju ja Elve ja vend Elmar. Kõik on saanud keskhariduse või kesk-erihariduse ja õpitud ametiga endale leiba teeninud. Igaüks neist elab omaette, oma perega. (Jääger₂, 2023)

VOLDEMAR				HELENE		
(WEBERSON) VEERSALU				(TUTT) VEERSALU		
<i>sünd:</i> 17.01.1906 Mündis				23.06.1914 Kapus		
laulatatud 25.03.1934				Koeru kirikus		
<i>surm:</i> 06.02.1971 Kapus				22.05.1982 Kapus		
VALVE	LEMBIT	MALLE	HELLE	HELJU	ELVE	ELMAR
<i>sünd:</i> 26.02.1936	13.06.1937	01.04.1940	12.05.1944	13.08.1948	07.11.1949	18.06.1956
<i>surm:</i> 29.02.2024	11.01.1967	02.03.2016	26.12.1946			

Joonis 4. Voldemar Veersalu perekond (Jääger, 1998)

Õdede-vendade omavahelised suhted on ühed pikemaajalised suhted üldse, kestes kogu inimese eluaja. Ajalisele dimensioonile lisaks on õdede-vendade omavahelisel läbisaamisel ka ainulaadne läheduse mõõde. Valve uskus, et õed ja vennad on suurim kingitus ja oli õnnelik, et tal on neid kingitusi suisa kuus (Joonis 5). Valve oli tohutult tänulik, et talle sai osaks eesõigus olla vanem õde. Et tal oli privileeg näha oma õdesid-vendasid kasvamas ning kasvada koos nendega. (Jääger2, 2023)

Joonis 5. Helene ja Voldemar Veersalu perekond (Erakogust, 1956)

2. LAPSEPÕLV

Mumsu kasvas maakodus, tema isa Voldemar oli oma isalt Kustaselt pärinud umbes kümne hektari suuruse talu. Maja asus metsa ääres, looduse poolest väga ilusas kohas: linnud, lilled, puud, vaba loodus. Mängukaaslasteks oli vanaemast aasta noorem vend ja tädipojad, veel armastasid nende juures mängimas käia naabrite lapsed. Nad ronisid, hüppasid, mängisid palli, jooksid võidu. Vanaema Valve kodu juures pole mitte ühtegi puud, mille otsa ta lapsena poleks roninud. Mumsu oli peres esimene laps ja tasapisi tuli väikeseid õdesid juurde, kes ka muidugi Valve järelevaatamise alla anti. (Jääger, 2022)

2.1. Esimesed mälestused

Oli ilmselt 1939. aasta suvi, vanaema oli siis kolmeaastane. Valve mäletab pildistamist (Joonis 6) ja oma pruuni ruudulist kleiti. Ja muidugi mäletab ka “päevapiltniku” musta imelikku kotti ja lina, mille alla ta puges. Neil kästi vaadata, kas lind lendab kastist välja ja, hoidku taevas, suud ei tohtinud mingil juhul sel ajal lahti hoida. Päevapiltnik kutsuti spetsiaalselt pildistamiseks Koerust kohale ja kogu ettevõtmine ja ettevalmistus olid päris põhjalikud protseduurid. Valvet ja ta venda Lembitut kamandati keset kõige mõnusamat mänguaega liivakastist välja ja küüriti puhtaks. Seda Valve küll ei mäleta, kas õhtul veel üle pesti või pääsesid nad seekord lihtsamalt magama. (Jääger, 2022)

Joonis 6. Voldemar Veersalu perepilt (Erakogust, 1939)

Veel on Mumsul sellest suvest meeles üks ilus päikseline suvepäev, kui mehed nende õuel jalgratast parandasid. See on Valve ainus mälestus kohtumisest oma onu ja ristiisa Martiniga. Valve mäletab onu naeruseid silmi ja sõbralikku olekut. Samal sügisel olid juba onu Martini matused. (Jääger, 2022)

2.2. Nime saamine

Valve sai sündimisel isa järgi perekonnanimeks Weberson. Sünni registreerimisel anti vanematele mõista, et lapse eesnimi peab olema eestipärane. Kuigi vanemad olid välja valinud esiklapse nimeks Liidia, valisid nad siis midagi enam-vähem sobivat perekonnanimega. Kui aasta pärast sündis vend, sai ta põlise eesti nime – Lembit (samal ajal osteti Eesti Vabariigile samanimeline laev) ja eestistati ka perekonnanimi Weberson Veersaluks. (Jääger, 2022)

2.3. Sõjast

Mälestused 1941. aasta suvest olid koledad. Valve isa läks naabrite poole raadiot kuulama ja sinna tulid läbiotsijad, leidsid vist mingi püssi. Igatahes toodi naabrimees ja Valve isa Voldemar püssimeeste vahel neile koju, pandi seina äärde seisma ja kogu nende elamine otsiti läbi. Siis nägi Valve esimest korda venelasi. Neil olid püsside otsas täägid, millega torgiti isegi koerakuut läbi. Kuna vanaema kodust midagi ei leitud, lasti Valve isa vabaks, aga teine mees viidi metsa ja lasti lihtsalt maha. Valve isa Voldemari vend Albert, kes ka nende juures elas, taipas kapist kahmata oma kaitseliidu vormi ja läbi akna metsa joosta. Valve nägi, et tema ema pani onu järelt akna kinni ja kiirustas välja. Sügisel, kui sõnniku seest onu vormimütsi rihtm ja sirm välja tulid, taipas Valve, et onu oli toona mütsi kiiruga maha unustanud. Samal suvel mobiliseeriti onu Punaarmeesse. Koos temaga läks Kapu külast üle kümne noore mehe. Mehed kogunesid Puusepa tallu, räägiti ja arutati, põgeneda polnud kuhugi. Vanaema Valve oli kurb hüvastijätt onuga. Valve onu Albert suri Venemaal töölaagris. (Jääger₂, 2023)

Sügisel 1941 valitsesid juba sakslased. See oli suhteliselt rahulik aeg, kui välja arvata see, et nad tahtsid hästi süüa ja maksud olid väga suured. Rahvas laulis Mäe ja Litzmanni kohta lorilaule, ka lastele said need lood selgeks. Haakristiga lipu kõrval tohtis lehvida meie sini-must-valge. Valve mäletab, et üks Saksa sõdur kinkis talle elevandiluust kammi, sest igatses väga oma väikest tüdruku, kes teda kodus ootas. Ja päris mitu poissi-noormeest Kapu külast läks Saksa sõjaväkke. Sinna võeti ka Valve isa, sest sõja lõpupoole võeti veel viimast: noori poisse ja vanu mehi. Valve isa pääses õnneks halva nägemise tõttu (ta oli lühinägelik). 1944. a suvel sakslased taganesid. (Jääger₂, 2023)

Puusepa talu juures oli suurtükivägi ja Valve pere elas kõik metsas. Suure kuuse alla oli maa sisse suur auk kaevatud, mis oli pealt okstega kaetud. Ja siis ühel hommikul olid sakslased läinud ja järgmisel päeval olid nende õuel jälle venelased – täägid püsside otsas – ja Valvel oli tuttav tunne – neid oli järjekordselt “vabastatud”. (Jääger₂, 2023)

Valve mäletab, kui peale suurt pommitamist Tallinn põles. Tulekuma paistis 100 km kauguselt Kappu ära. (Jääger₂, 2023)

3. ÕPINGUD

3.1. Koeru kool

Valve mõtleb, et sõda lõppes tema lapsemõistuse järgi 1944. a sügisel peale seda, kui sõda neist üle läände oli veerenud. Kõik oli järsku teistmoodi. Koeru koolimajast oli ära viidud sõjaväehospital, hilinemisega algas kool ja Valve läks esimesse klassi. (Jääger¹, 2021)

3.1.1. Esimene koolipäev

Vanaema Valve esimene koolipäev tollases Koeru Mittetäielikus Keskkoolis (1947. aastal hakkas kool kandma nime Koeru 7-klassiline Kool), oli 1944. a oktoobrikuu algul. Kool algas sel aastal hiljem, sest käis sõda. Sakslased, kes olid kolm aastat Eestit valitsenud, taganesid. Venelased tulid peale ja rinne läks septembri lõpul ka üle Koeru. Koolimajas (mõisas) oli Saksa sõjaväe haigla. Haavatud viidi rinde eest ära, ruumid tõmmati kloorlubjaga üle, Hitleri pilt seinal asendati Stalini pildiga ja kool võis alata. (Jääger¹, 2021)

Vana kombe järgi pidi kooli minev laps teadma peast meieisapalvet ja Eesti hümnit sõnu. Aktuseks rivistati lapsed saali klasside kaupa. Ja seal nad siis seisis. Hästi tore oli. Valve oli nii väga kooliminekut oodanud. Saali akende kohal oli punasest riidest loosung ja sellel suurte valgete tähtedega tekst „Marxi-Engelsi õpetuse valgusel Lenini lipu all, Stalini juhtimisel edasi kommunismi võidule!“. Need neli nimetatud tegelast olid ka loosungi kõrval piltidel reas. (Jääger¹, 2021)

Paidest oli aktusele tulnud keegi mees, kes rääkis, et Eesti on nüüd lõplikult vabastatud ja eestlased on nüüdsest vabad. Kõne lõppedes istus muusikaõpetaja Hilja Aur-Reidmaa klaveri taha ja kogu kool hakkas Eesti hümnit laulma. Mees Paidest hakkas selle peale aga nihelema ja sosistas midagi direktor Valdur Villandile (Eduard Villart), mispeale hakkas direktor laulvate laste poole käega keelavaid liigutusi tegema ja veidikese aja pärast lausa karjuma, et jäägu vait, lõpetagu laulmine ära. Õpetaja oli seljaga saali poole ega näinud, mis toimus. Seepärast mängis ta vapralt edasi. Väiksemad õpilased esimestes ridades ehmatasid end vaikselt, tagumistes ridades, eriti vanemate poiste häälte, kestis laul nimme veel valjemalt edasi. Direktor trampis jalgu ja karjus, poisid tagareas üürgasid „su üle jumal valvaku“. Nüüd taipas ka muusikaõpetaja,

et midagi on valesti, ja lõpetas mängimise. Õpilased olid vait ja direktor röögatas “kõik oma klassidesse!” – ja sellega oli aktus läbi. (Jääger₁, 2021)

Rohkem Valve oma kooliaja jooksul Eesti hümnid laulda ei saanudki, kuigi sõnad olid kodus kenasti pähe õpitud. Õige varsti hakati koolis õpetama Nõukogude Eesti hümnid „Jää kestma, Kalevite kange rahvas“ ja Nõukogude Liidu hümnid „On vabade riikide murdmatu liidu ...“ (Jääger₁, 2021)

3.1.2. Mälestused Koeru kooli päevilt

Valve mäletab, et tal ei vedanud pinginaabritega: nad kas läksid koolist ära või jäid istuma. Esimene pinginaaber oli Helvi Indermitte (sündinud Mäeots). Valve esimene klassijuhataja oli õpetaja Linda Jaagusoo. (Jääger₁, 2021)

Õpetajatest on Valvele eredalt meelde jäänud õpetaja Juur. Juure-mammi oli juba nii vana õpetaja, et ajas õpilasi nende vanematega segi. Ütles vanaemale ikka, et Tuti-laps. Ja ta ajas segi Lembitu (vanaema venna) ja Heino (vanaema tädipoja). Sinisoo Ants oli temal kogu aeg Steinbergi-poiss. Mammil oli hästi suur kõht. Tuli tundi, tõstis kõhu laua peale ja hakkas kaardikepiga vehkima. (Jääger₁, 2021)

Valve oli terase mõistusega ja lahtise peaga plikatirts. Töö autorile luges vanaema Valve oma kooliajast rääkides peast ette luuletuse, mis oli olnud kirjas Stalini pildi kõrval:

Pildilt lahkelt vaatab Stalin
naeratades vaatab ta,
kuidas kauni pildi maalin
meie lasteaiast ma.

Sarnase sisuga tekste ja luuletusi tuli vanaemal oma kooliajal sageli pähe õppida. Valve mäletab, kuidas tema ema Helene kuulas kodus luuletusi, mida lapsed kooli jaoks pähe õppisid, ja ütles lastele: “Teil on nii head pead, teile jääb juba koolis luuletus pähe. Ärge seda Leninit ja Stalinit koju tooge.” See oli öeldud sellise tooniga, et rohkem sellest ei räägitud. (Jääger₁, 2021)

Stalini aeg algas Valve jaoks kohe, kui ta kooli läks – 1944. a sügisel. Hirmunud Eesti-aegsed õpetajad ei uskunud vist isegi, mida nad rääkisid, aga nad tagusid neile isakeste headust hoolega pähe. Tollal oli neid veel neli ja reastusid nad nii: Marx-Engels-Lenin-Stalin. Kõik neli pilti olid saali seinal reas. Lapsed pidid teadma peast nende kõigi elulugu ja tööd, mis nad inimkonna

heaks olid teinud. Valve sai teada, et tänu neile on eestlastel vabadus. Et nad tõid neile ka kirjaoskuse, seda sai Valve teada mõni aeg hiljem. Stalini pildi ja õpetusega algasid õpikud ja tema vunts kaunistas igakevadist kiituskirja. Aga laps ei õpi ainult koolis ja ka küla jutud-laulud andsid oma osa, et asjast õiget pilti saada. (Jääger₁, 2021)

3.1.3. Mürsud

Kõikjal vedelesid mürsud, kooliteel poisid mängisid nendega. Valve koolitee Kapust Arukülla viis läbi Kapu surnuaia. Vanaema mäletab, et surnuaia vahel olid mürsud laotud kahele poole tee ääres olevatele kiviaedadele. (Jääger₁, 2021)

Oli palju õnnetusjuhtumeid. Ka Koeru koolis lasid poisid 12. jaanuaril 1945 enne tunde mõisa tiigi peal mürsu lahti. Kõige lähemal olnud poisid, Helmut Elli ja Kalju Thomson, said kohe surma. Roland Rosentau sai raskelt vigastada ja suri teel Paide haiglasse. Albert Siku ja Otto Sikkmanni paiskas lööklaine sündmuspaigast väga kaugele ja nad pääsesid luumurdude ja põrutustega. Sellest päevast mäletab Valve, et kui kooli tiigil pauk käis, saatsid näost valgete nägudega õpetajad lapsed koju. Teel Kapu poole tuli Valvele vastu mitu hobusemeest, üks neist oli isa Voldemar. Valve rõõmustas isa nähes, et saab nüüd hobuse peale. Isa Voldemar aga oli ainult küsinud, et kus Ülo on. Valve mäletab seda solvumist, et isa talle tähelepanu ei pööranud. Alles hiljem, suuremaks saades, on ta mõistnud isa muret. Oli ju tädipoeg Ülo nende pere vaadata. Ja muretsemiseks oli küllaga põhjust. Ka tädipoeg Ülol oli plaanis sõpradega tiigijäälle mürsku katsetama minna, aga õue kiirustades jooksis ta õpetaja Juurele otsa ja pandi selleks vahetunniks nurka seisma. (Jääger₁, 2021)

3.1.4. Sõja lõpp

Sõja ajal oli lapsed õpetatud lennukeid kartma, sest sealt tulistati. Valve mäletab, et Kapu lapsed läksid peale tunde ikka koos koju. Kui juhtus, et lennuk neist üle lendas, jooksid lapsed alati kraavi ja heitsid kõhuli. (Jääger₁, 2021)

9. mail 1945 ootas koolidirektor lapsi koolimaja trepil ja saatis kõik koju tagasi. Ütles, et mingi lapsed ja õelgu oma vanematele, et sõda on lõppenud. See oli ka ainuke võimalus teateid saata ja saada, sest raadiod olid ju sõja ajal kõik ära korjatud. Samuti olid sõjaväe poolt ära söödud kõik kanad-sead ja võetud sõjaväekasutusse hobused. Et alustada kevadtöid, pidid mehed metsast püüdma sinna sõjaväest maha jäetud ja äraaetud hobuseid. (Jääger₁, 2021)

3.1.5. Eluolu peale sõja lõppu

Valve mäletab, et tegeliku julmuse tabas ta ära alles 1949. a märtsiküüditamise ajal. Klassist, kus Valve õppis (Joonis 7), viidi ära kaks poissi. Järgmisel päeval togisid klassikaaslased natuke täitevkomitee esimehe tütart, kes tuli kooli punase kleidiga. Lapsed nimetasid teda ka külarahva suust kuulnud kõige jubedama sõimusõnaga – “kuradi kommunist”. Pärast käisid muidugi kõik direktori juures – ühekaupa. Ja asja mõte sai lastele selgeks. Oskasid ju Siberisse saatmist karta ka lapsed, sest nagu tollal teati – Siberist ei tule enam keegi tagasi. Algul ära viidud koolikaaslased kirjutasid Koeru, aga päris kiiresti keelati ära kirjadele vastamine. Ja kui oli juba küllalt hirmutatud tegudega, siis tulid pioneerid, komsomol ja kolhoosid. Inimesed kaotasid tasapisi lootuse inglaste “valgest laevast”, metsadest tabati viimased metsavennad ja maainimesed hakkasid “vabatahtlikult” kolhoosi minema. Nutsid ja kirjutasid avaldusi ning viisid oma loomad ühislauta, kus enamus neist järgmiseks aastaks nälga suri. (Jääger₁, 2021)

Joonis 7. Kolmanda klassi klassipilt (Erakogust, 1947)

Kõik kauplused olid kinni, vabrikud-tehased purustatud. Kõige suurem puudus oli suhkrust. Maainimesed keetsid suhkrupeetidest siirupit. Mumsu mäletab, kuidas tehti lambarasvast küünlaid, et tuppa valgust saada. Ometi oli maalapsel kõht alati täis ja ema kärmed käed püüdsid kududa lastele kõik vajaliku. Valve ei mõtle siin ainult sokke-kindaid, vaid terveid kangaid, milleks eriti peent lõnga kedrati, siis värviti, kooti kangas ja õmmeldi kleidid, pikad püksid, mantlid. Toidukraami viidi Tallinna turule ja sealt sai vastukaubaks riidematerjali ja jalanõusid. Saapad olid kõige suuremaks probleemiks. Neid jagati talongidega kooli lastevanemate koosolekul. Pole siis ime, et kui talvel nühkisid poisid koolimaja ette väikese liutee, siis oli see järgmiseks vahetunniks direktori korraldusel lihtsalt tuhaga üle valatud. (Jääger₁, 2021)

Sõjaväe järel tulid kotipoisid nälgivalt Venemaalt. Nad olid närudes, nälginud, viiskudega, kotid üle õla, mõnel lapsed kaasas. Tuli palju ingerlasi, kes olid oma kodust välja aetud, tuli Narva sõjapõgenikke, venelasi. Ka Puusepa peres anti neile oma piskust süüa ja kaasagi, lubati ööbida. “Tänu” kostilistele saadi teada, mis on täid ja sügelised. (Jääger₁, 2021)

3.1.6. Koeru kool saab läbi

Valve lõpetas Koeru Mittetäieliku Keskkooli 1951. aastal. Kooli lõpuaktusel pidas Valve lõpukõne. Mingit pidu kodus ei olnud ja vanemad ei käinud ka aktusel. See polnud sellel ajal kombeks. (Jääger₁, 2021)

Valve klassist jätkas enamik oma õpinguid tehnikumis. Keskkooli läks samal aastal ainult õpetaja tütar Eo-Riina Jaagusoo. Luule-Reet Reinberg Vahukülalt Nahkru talust läks õppima Rakvere Pedagoogikakooli ja siis Tallinna Ülikooli, temast sai Tamsalu Keskkooli keemia- ja bioloogiaõpetaja. (Jääger₁, 2021)

Oma klassiga on peale kooli lõpetamist tehtud mitmeid klassikokkutulekuid. Kui Koeru kooli lõpetamisest möödus 60 aastat, sai tehtud ka tore foto (Joonis 8). (Jääger₁, 2021)

Joonis 8. Klassikokkutulek (Erakogust, 2011)

3.1.7. Võimalused edasisteks õpinguteks

Valve iidol oli tema õpetaja ja ka Valve tahtis õppida kooliõpetajaks. Valve ema Helene, kes oli muidu väga vaikne inimene, ütles otsustavalt, et kooliõpetajaks Valve küll ei kõlba. Valve ei saanud sel ajal aru, miks tema ema nii arvas, aga mõistis, et kui ta ema nii ütles, pidi tal väga hea põhjus olema. Valve ema põhjendas, et Valve on oma viied nii kergesti kätte saanud, et ei

hakka kunagi mõistma lapsi, kellel on kõvem pea, ning hakkab neile liiga tegema. (Jääger, 2022)

Valve on oma ema sõnadele palju mõelnud. Ilma keskhariduseta sai sellel ajal õpetajaks õppida ainult Rakvere Pedagoogilises koolis, kus valmistati ette pioneerijuhte, aga see ei oleks Valvele kuidagi sobinud ega meeldinud. (Jääger₂, 2023)

Naabripere tütar Mulje käis juba teist aastat Tallinnas meditsiini õppimas. Mulje isa Joosep Steinberg, kes oli olnud I maailmasõjas sõjaväevelsker, ütles Valve emale: “Kulla proua Helene, kui mina tohin oma arvamust avaldada, siis see laps on sündinud meditsiinitöötaja. Olen kogu aeg vaadanud, kuidas ta väiksemaid hoiab ja hooldab.” Ja nii Valve siis valiski edasiõppimiseks Tallinna Meditsiinikooli. (Jääger₂, 2023)

Valve käis 1951. aasta suvel isaga Tallinnas liha müümas. Turul töötamise kõrvalt käis Valve ka Tallinna Meditsiinikoolis, et dokumendid kooli sisse anda. Vastu võeti ta ilma eksamiteta, sest hinded tunnistusel olid väga head. (Jääger₂, 2023)

3.2. Tallinna-aastad

Valve vanematel oli palju lapsi. Valve mäletab, et kodus oli ikka olnud jutuks, et kui laps hästi õpib, võiks ta saada ikka keskhariduse. Aga 1951. aastal olid maa ja loomad võetud kolhoosi, raha ei olnud. Valve isa muutus tõsiseks ja ütles, et tema ei suuda kõiki lapsi koolitada. Isa Voldemar soovitas lastele, et igaüks neist võiks valida ühe meelepärase tehnikumi, sest tehnikumis saaks ühiselamukoha, stipendiumi ja ameti, mis toob leiva lauale. Ja Valve valis edasiõppimiseks Tallinna Meditsiinilise Keskkooli (edaspidi Tallinna Meditsiinikool). (Jääger₆, 2023)

Tallinnasse kooli minekuks sai Valve külanõukogust sekretäri (Kandle Õie) allkirjaga dokumendi, et külanõukogu ega kolhoos ei tee takistusi tema lahkumiseks elukohast seoses edasiõppimisega Tallinnas. Valvele hakkas seal koolis esimesest päevast meeldima. (Jääger₆, 2023)

3.2.1. Õppimine Tallinna Meditsiinikoolis

Tallinna Meditsiinikoolil puudus oma koolimaja. Õpiti Inglise Kolledži majas kolmandas vahetuses. Tunnid lõppesid pool tundi enne südaööd. Linna peal liikudes imestasid tüdrukud

isekeskis, kui poisid tänaval näpuga näitasid, et näe, ämmaemandad lähevad. Kuidas nad teavad? Ühel korral, kui kontrolltööd kirjutati, hakkas klassi akna taga hirmus kolistamine ja kisa, et õpetaja, nad spikerdavad. Siis oli neil asi selge, kuidas poisid neid linna peal ära tundsid. See oli sõjajärgne periood ja koolimaja akende ees ei olnud mingeid kardinaid. (Jääger₆, 2023)

Puudusid ka õpikud: Eesti-aegsed õpikud ei kõlvanud. Kõike, mida õpetaja rääkis, pidi konspekterima, aga seda ei osatud väga hästi. Enamik ei teadnud ka seda, mis on referaat. Kogu tarkus oles sellest, mis jõuti üles kirjutada. Nad kohandasid, täiendasid oma konspekte hiljem ühiselamus üksteise materjalide abil ja said hakkama. Klassis õppis väga kirju seltskond. Kutseõpingute jooksul pidi lõpetama ka pool keskkooli – 8. ja 9. klassi. Osa õpilasi nende klassis oli juba keskharidusega, teistel oli ainult 7-klassiline algharidus. (Jääger₆, 2023)

Esimesel sügisel saadeti neid kolhoosi kartuleid võtma. Retlas oli palju tühje maju. Siis nad ei teadnud, et inimesed nendest majadest olid küüditatud. Ühes tühjas majas hakkasid elama tüdrukud, teises poisid. Õhtul läksid poisid tüdrukutele külla ja selle mölluga sai põhust palju tolmu üles keerutatud. Hommikuks oli Valve tugev lööve. Kohalik arst diagnoosis tal tolmuallergia. Valve sai arstilt kolhoositööst vabastuse ja pidi minema otse kooli, kui teistel kolhoosiaeg lõppeb. (Jääger₆, 2023)

Valve sõitis suslaga – see on olnud ainuke kord, kui ta sai suslaga sõita – Ollepalt Järva-Jaani (Türi-Tamsalu liin). Öösel kõndis ta Järva-Jaanist jalgsi koju. Kodus selgus, et Valve on lisaks löövele ka täid peas. Valve ema oli kuri, sest tema saatis lapse pealinna medikooli, aga tütar tuli koju, kärnas ja täidis täis. (Jääger₆, 2023)

Ministeeriumi otsusega vabastati järgmisel aastal tööl käivad meditsiinikooli õpilased kolhoosis käimisest, sest liiga palju õdesid jäi haiglatest puudu (Jääger₆, 2023).

3.2.2. Elu ühiselamus

Enne ühiselamusse minekut tehti õpilastele kohustuslik täisaun. Ühiselamu asus aadressil Lai tänav 13. Ühiselamu vastas (Lai tänav 22) oli toona naha- ja suguhaiguste dispanser. Kardeti hirmsasti dispanseri patsiente, kes igal õhtul nende koolist tuleku ajal kangialuses ravis seisis, et neid hirmutada. Tee koolist ühiselamusse läks konservatooriumi juurest mööda Suvorovi puisteed (praegune Kaarli puistee) ja üle Raekoja platsi. (Jääger₆, 2023)

Internaat oli vanaema sõnul nagu nunnaklooster – välisuks käis seitsme lukuga kinni. Majas oli range kord, õhtul loeti neid üle. Need, kes puudusid, pidi teisel päeval kasvatajale aru andma. Puudujaid ikka oli, sest kooli kõrvalt käidi öövalvetes töö. (Jääger₆, 2023)

Hoolimata rangest valvest oli juhtum, kus pätid siiski nende internaadituppa rüüstama pääsesid. Valvel oli tänini väga kurb meenutada, et sissetungijad olid tema pildialbumi päris peeneks hakkinud. Koolipõlvepiltidest jäi terveks ainult kolmanda klassi klassipilt. (Jääger₆, 2023)

Esimesel aastal elas Valve toas, mida kutsuti Ugala proovisaaliks. Selles toas elas koos 15 tüdrukut: oli kombeks, et kõige rohkemaarvulistes tubades elasid esmakursuslased. (Jääger₆, 2023)

Koridori peal oli ühisköök, kus igaüks ise endale süüa tegi. WC ja kolme kraanikausiga pesemisruum oli ka koridori peal ja ühiskasutuses. Hakkama saadi, sest inimesed olid tol ajal teistsugused – hoolivamad, mõistvamad ja leplikumad. (Jääger₆, 2023)

3.2.3. Kuidas Valve omaale mantli sai

Tallinnasse kooli läks Valve ema mantliga, sest endal tal mantlit polnud. Sügisel, loomade tapmise ajal, saatis Valve isa teate, et Aani Paul tuleb pealinna ja toob talle pool siga. Müüdnud raha eest pidi Valve siis endale mantli ostma. (Jääger₆, 2023)

Ühel hommikul ilmuski Aani Paul ühiselamusse, verisesse linasse pööratud pool siga õlal. Pauliga koos läksid nad turule. Paul organiseeris liha tükeldamise, maksis selle eest kolm rubla ja aitas Valvel müügitööd teha. Poole päevaga sai pool siga maha müüdnud. Valve maksis Paulile kolm rubla tagasi ja sai endale mantli osta. (Jääger₆, 2023)

3.2.4. Käskkirjad

Jõululaupäeva õhtul tuli kellelgi mõte, et minna kirikusse. Selline tegu oli tol ajal karistatav. Kambavaim oli tugev ja nii kõik kursuse tüdrukud vene kirikusse läksidki. Kirikusse minekuks mindi ära õhtustest tundidest. Poistel oli aru peas, nemad jäid ühiselamusse. Aga nad rääkisid tüdrukute käigust ka kasvatajale. Karistuseks kirikus käimise eest võeti tüdrukutel stipendium ära. See tähendas aga seda, et nad ei saanud süüa osta ega pühadeks koju sõita. Ühiselamus ei käinud ka koristaja ega kütja. Tüdrukutel oli nii külm, et magati kahekesi ühel madratsil ja teine madrats võeti tekile lisaks peale. Lisaks oldi väga näljased. Ei tea, kaua see oleks niimoodi

kestnud, kasvataja oli väga kuri ja range. Aga raamatupidaja ütles, et temal on raha pangast välja võetud ja tema peab selle kolme päeva jooksul välja maksma. Tänu sellele said tüdrukud oma stipendiumi kätte ja sõitsid koju. Lisaks saadi käskkirjaline noomitus – käskkiri tüdrukute nimedega riputati kooli seinale. (Jääger₆, 2023)

Poistele kuulutasid tüdrukud boikoti (Valve polnud sellisest asjast varem kuulnudki) ega ei rääkinud nendega kaks kuud. Poisid leppisid tüdrukutega ära, kui Valvel oli sünnipäev. Klassivend Arno tõi Valvele pudeli veini. Nii saigi poistega lepitud. (Jääger₆, 2023)

Siis tulid üle linnalised sanitaarsalkade võistlused (Joonis 9). Meditsiinkooli õppurid võistlesid võrdsetel alustel kokkade, kondiitrite ja teistega. Loomulikult meditsiinkooli õpilased võitsid. Karistuse käskkiri võeti kooli seinalt maha ja pandi seinale uus – kiidukiri. (Jääger₆, 2023)

Joonis 9. Sanitaarsalkade võistluse autasustamine (Erakogust, 1953)

3.2.5. Töö keskhaiglas

1952. aasta juunis asus Valve medõena tööle linna keskhaiglas (Joonis 10) ja sai elukoha Liiva tänava internaadis, mis asus töökoha lähedal. Muidu esimese kursuse tudengeid tööle ei võetud, aga naabritüdruk Mulje, kes õppis viimasel kursusel ämmaemandaks, töötas keskhaiglas. Et ta saaks minna riigieksamite-eelsele praktikale, tuli tal vanemõe käsul endale asendaja leida. Et

kodus oli väiksemate õdede eest hoolitsemine ja vannitamine olnud ikka Valve töö, sai ta beebide eest hoolitsemisega kenasti hakkama. Mulje soovitusel ja iseenda kogemuse abiga sai Valve selle töökoha endale ja töötas seal kaks aastat. (Jääger₆, 2023)

Joonis 10. Keskaiglas praktikal (Erakogust, 1953)

Enamik Eesti-aegseid arste oli ära küüditatud ja asemele olid tulnud uued arstid, sõjaväelaste naised – umbkeelsed grusiinid, venelased jms. Medõed olid aga eestlased ja keelebarjäär haiglas oli suur probleem. Raske oli ka patsientidel. (Jääger₆, 2023)

Valve oli Koeru koolis veidike vene keelt õppinud ja oskas vene keeles küsida “Mis su nimi on?” ja “Mis sul valutab?” jms. Arstid hakkasid kasutama tõlkimisel Valve abi. Kui Valve tõlkis eesti keelest vene keelde, küsis tohter ikka üle, mida ta tahtis öelda. Valve õppis selle ajaga vene keele ilusasti ära. (Jääger₆, 2023)

Keskaiglas töötas kohakaaslusega palju ministeeriume arste. Valvele pakuti töökohta Tallinnas, aga ta ei tahtnud linna elama jääda. (Jääger₆, 2023)

3.2.6. Kooli ja töö ühildamine

Esimese aasta kevadisel bioloogiaeksamil ei olnud Mumsu väga tubli, ta sai eksamihindeks kolme. Teise aasta sügisel selgus, et nende klassist tahetakse teha musterklass. Õppealajuhataja

arvas, et Valve rikub ära klassi õppeedukuse, ja käskis tal töölt lahkuda. Valigu, kas töö või kool! Valvel aga ei olnud midagi valida. Tal ei oleks ilma tööta olnud millestki elada ja ilma koolita ei oleks ta ka hakkama saanud. (Jääger₆, 2023)

Õppealajuhataja ütles, et ei lase Valvel lõpetada. Ta pidas viha kaks aastat. Valve aga pingutas ja selle kahe aasta jooksul ei olnud tal ühtegi kolme, isegi jooksvates ainetes mitte. Valve oli tahtmatult saanud endale eluaegse vihavaenlase. Täiskasvanu, kes oleks pidanud tema olukorda mõistma, oli solvunud, et tema sõna ei jäänud peale. (Jääger₆, 2023)

Valve mäletab, et kui Stalin haigestus, anti raadio kaudu iga päev kindlal kellaajal teateid tema tervise kohta. Matusepäeval oli töö- ja liiklusseisak. Paljud inimesed nutsid. Stalin oli surnud, stalinism kestis edasi ja neid “kõige võrdsemaid” leidub meie seas veel tänapäevalgi. (Jääger₆, 2023)

3.2.7. Õpingud Tallinnas hakkavad lõppema

Enne riigieksamitele pääsemist oli kohustus teha rajooni haiglas kahekuuline praktika. Valve soovis minna tootmispraktikale Paidesse. Keskhaiglast Tallinnas võttis ta selleks ajaks puhkuse. Valvele anti ringkäiguleht, millele oli vaja võtta 30 allkirja. Ta oli nende kogumisest väga tüdinenud ja mõtles, et ei lähegi enam tööle, teeb riigieksamid ära ja läheb koju puhkusele. Aga saatus tahtis teisiti. Ühel toakaaslasel haigestus ema väga raskesti. Toakaaslane ise töötas dispanseris. Et ta saaks minna koju, läks Valve tema asemel dispanserisse tööle, lubades olla tööl poolteist kuud. Seda kogemust, mis Valve sealt sai, on raske üle hinnata – ta nägi seal tegelikku elu. (Jääger₆, 2023)

Tallinna Meditsiiniikoolis kooli lõpetamiseks tuli teha neli riigieksamit:

- sünnitusabi günekoloogia;
- nakkushaigused ja mikrobioloogia;
- sisehaigused;
- kirurgia. (Jääger₆, 2023)

Neist kolm eksamit tegi Valve hindele “5”, aga kirurgias sai kolme. Kirurgia õppejõud oli eelpool mainitud õppealajuhataja, kes ütles, et ei lase Valvel lõpetada. Valve oli tänini mõelnud, miks ta nii kaua viha pidas, aga põhjust tema õelusele Valve ei tea. Ilmselt ei mõistnud ta vaese

inimese hingeelu. Eksamikomisjon pakkus Valvele hindeks “5”, õppealajuhataja aga “1” ja nii ta saigi kokku hinde “3”. (Jääger, 2023)

Valve lõpetas kooli velskri diplomiga 1954. aastal (Lisa 3). Tallinnast lahkudes võttis ta lisaboonusena kaasa suure töökogemuse ämmaemandana. Seda viimast läks tööaastate algul palju vaja, sest naised sünnitasid siis enamasti kodus. (Jääger₁, 2023)

3.2.8. Kodus käimine

Bussid Tallinnast Kappu ei käinud. Tuli sõita rongiga Rakkesse. Nädal varem kirjutas Valve koju, mis päeval tuleb. Valve isa tuli siis hobusega Kapust Rakkesse rongi vastu. Väga tihti Valve koju ei saanud. Hiljem sai koduga sidet pidada ka telefoni teel. Kui Kapu külanõukogu, mis asus Tuti Mari majas, koondati, ei antud külanõukogu telefoni ära ja see jäi Väädi Helgale. Seda sai kasutada terve küla: Helga andis kõik teated kodudesse edasi ja oli kõigega kursis. (Jääger₁, 2023)

3.3. Kiviõli Töölisnoorte Keskkool

1955. a sügisel alustas Valve töö kõrvalt õpinguid Kiviõli Töölisnoorte Keskkoolis (edaspidi TKK), et lõpetada 10. ja 11. klass. Valve lõpetas selle kooli 1958. aastal (Joonis 11). Töö kõrvalt õppimine ei olnud lihtne, aga Valve oli väga uhke, et sellega hakkama sai. (Jääger₁, 2023)

Joonis 11. Kiviõli TKK lõpetamine (Erakogust, 1958)

4. TÖÖELU

Valvele jäid vene keel ja grammatika kergesti külge, ta tundis, et sai nendega hästi hakkama, ning see asjaolu andis talle mõtte minna tööle Ida-Virumaale, et saaks seal hea keelepraktika. Valikuvõimalusi oli ja Valve sai suunamise Kiviõli rajooni. (Jäägeri, 2023)

Tööle suunamise eel anti kaks nädalat puhkust ja Valve läks koju Kappu. Naabritüdruk Agnes tegi sellest ka mõned fotod (Joonis 12) ja (Joonis 13).

Joonis 12. Kodus puhkusel (Erakogust, 1955)

Joonis 13. Kodus puhkusel – lehma lüpsmas (Erakogust, 1955)

4.1. Tööaastad Ida-Virumaal

Kohvrike ja suunamisleht näpus, andis Valve ennast 1. augustil 1951. aastal Kiviõli Rajooni tervishoiuosakonna käsutusse kohustusega töötada oma erialal kolm aastat. Sama suunamisega teised kaks tüdrukut said tööle Kiviõli haiglasse. (Jääger₁, 2023)

4.1.1. Jaoskonnaarsti kohusetäitja Aseris

Tervishoiuosakonnas võttis vanaema Valve vastu osakonnajuhataja asetäitja, sest juhataja oli dekreetpuhkusel, ta suunas vanaema Valve tööle Aseri arstipunkti. See oli ajutine asenduskoht. Eelmisel arstil oli tööleping lõppenud, aga Leningradist tulema pidanud uue arsti saabumine veel viibis. Seniks pandi jaoskonnaarsti asendama Valve Veersalu – 19-aastane otse koolipingist tulnud tütarlaps. (Jääger₁, 2023)

Sellel ajal oli Aseri linn rannaäärse piirkonna keelutsoon ja tsooni sisenemiseks tuli ka Valvele taotleda eriluba. Vanaema Valve jaoks oli arusaamatu, mis see keelutsoon ja sissesõiduluba üldse on. Et samal päeval ei saanud teda Aserisse viia, magas ta esimese öö tervishoiuosakonna raamatupidamistoas diivanil. Järgmisel päeval oli luba valmis. (Jääger₁, 2023)

Jaoskonnaarsti ametikoht tähendas juhataja kohta. Asutuse juhatajana tööle minek tähendas, et vanaema Valve võttis endale kogu materiaalse vastutuse – talle anti aktiga üle nii süstlanõelad

kui kirjutuslaud. Arstipunktis töötanud medõde pani pliiatsi lauale ja ütles, et tema pole ka kaks aastat puhkust saanud, ning astus uksest välja. Mumsu mõtles hirmuga, et jäigi nüüd üksi, aga hambaravikabinetist astus talle juurde hambaarst ja nii oli neid siiski kaks. (Jääger₁, 2023)

Vanaema Valve vastutusalas olid ambulatoorium, kodused väljakutsed ja väga päevakohane teema – lasteasutused, kus olid pidevalt soolenakkused. Lastesõime viidi tollal juba kolme kuused lapsed. Kui Mumsul ei oleks olnud Tallinna Lastehaiglas saadud töökogemust ega kodust praktikat väiksemate õdede ja vennaga, oleks olnud ületamatult raske. Aga nüüd sai vanaema Valve oma tööga hakkama. (Jääger₁, 2023)

Aseri linnas oli tegutsev vangilaager. Aastal 1954, kui Stalini surmast oli möödas aasta, hakati vangilaagreid koondama, poliitvangid viidi Siberisse ning poolsüütud ja lihtsad pätid ja vargad lasti lahti. Vangilaager, mis oli asunud keset linna, jäi nüüd tühjana omale kohale alles, ainult kompleksi ümbritsev traataed lõigati katki. Inimesed said käimiseks otsema tee ja lapsed mänguplatsi. (Jääger₁, 2023)

Aseri Tellisetehase palgapäevadel kandis miilitsate brigaad Valve ametikotti, sest nad olid koos väljakutsel. Miilitsad otsisid pargist arveteklaarimise tagajärjel läbi pekstuid ja kandsid need pargipingile. Valve andis esmaabi. Pärast saatsid miilitsad ta turvaliselt koju. (Jääger₁, 2023)

Elukohaks Aseris sai vanaema ühe eramaja toas, kus peale tema elas veel kaks tütarlast, kes Aserisse tööle olid tulnud. Üks toakaaslane oli tulnud Valgast Aseri tellisetehasesse raamatupidajaks. Mumsu mäletab, et aitas tal arveid kokku lüüa, protsente arvutada jms, sest oli saanud Koeru koolist kaasa hea matemaatikaoskuse. (Jääger₁, 2023)

Selles majas, kus oli Mumsu tuba, elas perekond, ja üürilistel oli kasutada ainult see üks tuba. Söögitegemise ega pesemise võimalust neil ei olnud. Sellel perel oli väike laps ja naine oli teise lapse ootel. (Jääger₁, 2023)

Vangilaager oli ühtlasi ka suur tellisetehas – Aseri tellisetehas. Kui tuli amnestia, läksid normaalsed inimesed koju ja pätid otsisid linnas endale kortereid. Korteriperenaine kartis neid pätte. Ta pani ööseks rauast ahjuroobi ukse taha, keelas üürilistel seda liigutada ja ukse tagant ära võtta. Vanaema Valvel oli mure, kuidas ta siis õistele kutsetele vastab. Aga selgus, et eelmine arst oli käinud läbi akna, ja sama teed hakkas kasutama ka 19-aastane jaoskonnaarsti

kohusetäitja Mumsu: esmaabi kohver näppu ja läbi akna välja. Kohalikud inimesed teadsid seda teed, sest ka nemad käisid vajadusel arsti kutsumas akna taga, mitte välisukse kaudu. (Jääger₁, 2023)

Aserist väljas käidi dreziiniga, siis töötas veel Mustvee-Sonda raudteeliin. Oli vaja käia Kiviõlis palga järel, mida maksti tervishoiuosakonnast. Ka aruanded oli vaja viia Kiviõlisse, ikka tervishoiuosakonda. Aseris ei olnud apteeki ja jaoskonnaarsti lisakohustus oli apteegipunkti pidamine. Ka neid ravimeid käis vanaema Valve suure kohvriga Sondast dreziiniga toomas. Kui Aserisse saabus kauaoodatud arst Leningradist, lahkus vanaema Valve Aserist. (Jääger₁, 2023)

4.1.2. Tervishoiupunkti juhataja Küttejõu kaevanduses

Ega Mumsul ei olnudki mujale minna kui jälle tervishoiuosakonda. Juhataja oli vahepeal dekreetpuhkuselt tagasi tulnud. Nii juhataja kui ka asetäitja olid meeldivalt üllatunud, et 19-aastane koolitüdruk oli nii hästi hakkama saanud, et ühtegi kaebust ei olnud laekunud. Järgmiseks pakuti Valvele jälle ühte ajutist töökohta – juhataja ametikohta Küttejõu kaevanduse tervishoiupunktis. Kaevandus pidi varsti suletama, sest tööd oli seal vähe, aga et minöörid veel töötasid, pidi avatud olema medpunkt. Elukoha sai Mumsu ühiselamus, ühes toas elati neljakesi. (Jääger₁, 2023)

Kaevanduse medpunktis töötas vanaema Valve uue aastani. Ta õppisin seal hästi sõrmesidet tegema. Kaevurilt võeti ära aastapreemia, kui ta läks haiguslehele. Ja siis kaevurid palusid, et neil seotaks vigastatud sõrmed nii, et nad saaksid ikka tööd teha. Kaevandus kinni ei läinud, aga tervishoiuosakond suunas vanaema Valve asendama arsti väikesesse maahaiglasse Kabalas. (Jääger₁, 2023)

4.1.3. Jaoskonnaarsti kohusetäitja Kabalas

Kabalas oli vanaema Valve arsti asendamas kaks ja pool kuud. Meesarst, keda ta asendas, oli tulnud tagasi Siberist, aga et tema naist ei lastud Siberist ära, sõitis mees Siberisse naise juurde. Mumsu sai arsti toa endale elamiseks. Seal oli tal enda sõnul väga hea elu – esimesel hommikul toodi kandikul hommikusöök, pesti toa põrandat jms. Vanaema Valve meenutab, et elasin seal nagu kuninga kass. (Jääger₁, 2023)

Kabalas töötatud aja jooksul võttis Valve vastu ka kaks sünnitust. Sellel ööl, kui Valve sai 19-aastaseks, istus ta ühe sünnitaja voodiäärel, kõrvaltoas mürgeldamas neli poissi. Sünnitav ema lubas, et kui sünnib tütar, paneb nimeks Valve, aga sündis viies poeg. (Jääger₁, 2023)

4.1.4. Velsker Lügänuše maahaiglas

Mumsu oli märtsis jälle tervishoiuosakonnas ootamas. Ta oli viimase aasta jooksul töötanud nii mitmelgi ametikohal – kaks kuud tootmispraktikal Paides, Tallinnas dispanseris ja nüüd veel kolmel töökohal Virumaal. Tervishoiuosakonna juhataja mõistis olukorda ja lubas Valvele päris töökoha. Valida anti lausa kolme ametikoha vahel:

- Kiviõli kaevanduse medpunkti juhataja;
- Sanitaarepidemioloogilise jaama sanitaararsti abi,
- Lügänuše haigla velsker. (Jääger₁, 2023)

Kiviõli kaevanduse medpunkti juhataja ametikohta vanaema Valve ei tahtnud, sest medpunkt oli maa all. Sanitaarepidemioloogilise jaama sanitaararsti abi ametikohal oli rohkem paberitöö, aktide koostamine jms, aga Mumsu soovis teha ravitööd. Seega jäi valikutest sõelale Lügänuše haigla velskri koht. Viimases oli olemas arst ja personal. Vanaema Valve töötas seal kaheksa aastat. Selle aja jooksul lõpetas ta töö kõrvalt Kiviõli Töölisnoorte Keskkooli ja oli kaks aastat lastesõime juhataja. (Jääger₁, 2023)

Lügänuše haigla ambulatoorium asus keset Püssi alevit. Lügänuše oli vana küla ja Püssi oli uus elektrijõujaamaga töölisasula. Lügänuše haigla tööpiirkonnas oli umbes 2000 inimest. Haiglale allus Maidla-Sadala velskripunkt ja teine tööpiirkonna serv oli otsapidi peaaegu Mustveeni. Ühesõnaga oli tööpiirkonnaks kogu Sonda-Mustvee vahe. Selles metsikus soises kandis liikus jaoskonna velsker Valve ratsahobusega. (Jääger₁, 2023)

Ambulatooriumil oli oma hobune ja hobusemees. Suvel käis meditsiiniline personal oma hobusele heina tegemas. Kui oli vaja kuhugi minna, siis koputati kõrvalmajas elava hobusemehe uksele ja tema viis, kuhu vaja. Vahel sõideti ka jalgrattaga. Väga palju liiguti jalgsi. Kui Lügänuše kolhoos sai preemiaks Moskvitši, said ambulatooriumi töötajad kojukutsetele ka sellega sõita. See oli väga uhke tunne. (Jääger₁, 2023)

Esimene kohtumine kohaliku arstiga Lügänušel jättis vanaema Valvele kustumatu mälestuse – olles kohale läinud, kuulas ta arsti juttu, kuid ei saanud aru, mida vene arst räägib. Selgus, et

arst ropendas, aga need olid Mumsu jaoks võõrad sõnad. Kahe nädalaga omandas ta ka selle sõnavara. Arst oli varem töötanud arstina vangilaagris ja sealt ka selline sõnavara. Arst oli huvitav naine – istus, pläru näos ja puhvaika seljas. Aga südameelt oli ta väga hea inimene. Kui noortel õdedel ja velskril (Joonis 14) olid enne palgapäeva näpud põhjas, kutsus arst nad enda poole suppi sööma. (Jääger¹, 2023)

Joonis 14. Töökaaslased Püssis (Erakogust, 1956)

Lüganusel elas Valve algul haigla majas – ühes haigla otsas oli kaks tuba ja köök, kus elati koos neljakesi, kahekaupa toas. Toad olid väikesed, möbleerimata, magamiseks reformvoodid. Vett toodi ämbriga kõrvalmajast, ahju köeti põlevkiviga. Korter, küte ja valgustus olid maavelskrile tasuta, aga väikese palgaga olid enne palgapäeva ikka näpud põhjas ja kõht tühi. Sellest pisikesest palgast pidi jätkuma veel ka riiete ostuks. Toidupoed olid tööstusrajoonis paremini varustatud kui mujal Eestis ja hea tütrema viis Valve suhkrut ka emale Kappu. (Jääger¹, 2023)

Kui haigla sai uue maja, kolis Mumsu oma korterist välja, see maja läks piimakombinaadile ja ta leidis endale alevikus uue korteri. (Jääger¹, 2023)

Lüganuse alevik oli tööstusasula. Alevikus oli suur elektrijõujaam, seetõttu oli korteris olemas elekter. Mumsu mäletab, et Kapus asuvasse kodutallu lülitati elekter sisse alles 1966. aastal. (Jääger¹, 2023)

4.1.5. Püssi alevi lastesõime juhataja

Naised said tol ajal dekreetpuhkusel olla kolm kuud peale sünnitust ja juba kolmekuused beebid pandi lastesõime, mistõttu pidi lastesõimes juhatajaks olema medõde. Püssi alevi lastesõime juhatamine oli vanaema Valve tööks oma põhitöö kõrvalt kaks aastat. Töönädal oli kõigil kuuepäevane. Beebid toodi sõime esmaspäeva hommikul ja viidi koju laupäeva õhtul. Igaüks töötajatest püüdis anda endast parima, aga nii väikestega oli ikka väga raske. Mõned lapsed viidi koju igal õhtul, aga selliseid beebisid oli vähe. Praktiliselt kasvas siis lapsi kaela kandma lastesõim. (Jääger₁, 2023)

Sõimerühmas olid lapsed kolmest kuust kuni kolme aastani, umbes 30 last korraga. Päev rühmas nägi välja selline, et keset tuba oli suur maneež, kus beebid roomasid. Kellel juba jalg all, need tõsteti maneežist välja põrandale tatsama. Pidevaks probleemiks olid laste sedehyäired. Kõik töötajad pidid olema ikka väga ja väga hoolikad. Kes lastest juba kolmeaastaseks sai, liikus edasi teise asutusse – lasteaeda. Ka lasteaed oli ööpäevane. (Jääger₁, 2023)

Vene lapsed õppisid väga hästi rääkima eesti keelt. Nad olid kakskeelsed. Enamik vene lapsi läks peale lasteaeda õppima eestikeelsesesse Püssi Algkooli. Lasteaias koos kasvanud eesti ja vene lapsed ei kakelnud omavahel ka hiljem. (Jääger₁, 2023)

4.2. Tartumaa-aastad

4.2.1. Koosa velskripunktis

1962. aasta lõpus likvideeriti väikesed haiglad ja ka Lüganuse ambulatooriumi töötajaid hakati ümber paigutama. Et vanaema Valve kohustuslik suunamise aeg oli ammu täis, keeldus ta uuest töökohast. Valvele tundus, et ta oli hakanud venestuma. Tema koduseks keeleks oli saanud vene keel, sest pooled tüdrukud tutvusringkonnas ja tööol olid venelased, mistõttu räägiti omavahel vene keeles. Kui Mumsu kodus Kapus käis, ütles ema Helene ikka, et ära eputa, räägi ilusasti. Vanaema Valve ei soovinud jääda Virumaale päriks ja otsustas, et soovib jätkata Tartumaal. (Jääger₇, 2023)

Tartu Tervishoiuosakonnas pakuti Mumsule algul töökohta Kallaste haiglasse. Kui ta aga läks töökohta vormistama, sai tema töökohaks Kallaste linna haigla asemel Koosa velskripunkt. Koosale tööle läks vanaema Valve ajutiselt, aga põhitöötaja jäi dekreeti ja nii venis see ajutine aeg pikemaks, kui Mumsu oli arvestanud. (Jääger₇, 2023)

Ka Koosal oli liikumiseks hobune. Koosalgi tegi ambulatooriumi personal ise hobusele heina. Heina tegime Põrguhaua koos Koosa arsti vennanaise Hilja Aviga (kuulus alt). Seal ta siis lõõritas, kui me heina tegime. (Jääger⁷, 2023)

Koosa ambulatoorium asus Metsakivil, see on umbes neli kilomeetrit Koosa asulast väljas. Korteris oli Mumsu ühe Koosa perekonna juures. Korteris oleks ta saanud ka Metsakivile, aga Metsakivil ei olnud elektrit, Koosal oli. Vanaema Valve oli tulnud piirkonnast, kus elekter oli juba igapäevane asi, tal oli pisike raadio, elektripliit, elektritriikraud. Ta ei olnud valmis kolima Metsakivile, kus elektrit polnud, aga igal hommikul neli kilomeetrit tööle minna ei olnud talle ka eriti meele järele. Koosal oli velsker olemas ja vanaema Valve oli asendaja. Kuna Mumsu vormistati tööle ämmaemandana, polnud tal õigust kommunaalteenustele. Kuid tal ei olnud puuhalgugi ja kartulimaad ei saanud ta ka teha, see oleks läinud kallimaks kui kartul poest osta. Üksinda oli noorel naisterahval keeruline maal elada. (Jääger⁷, 2023)

Koosal kohtas Valve oma elu armastust ja hakkas temaga koos ühist elukohta otsima (Jääger⁵, 2023).

Tööd pakuti Vara velskripunktis, aga seal oli väga tõre jaoskonnaarst. Varem oli Vara velskripunktis töötanud Valve kooliõde Evi, kes oli abielus metsaülemaga. Evi aga jäi teise lapse ootel dekreeti. Tema mees sai metsavendluse eest kümme aastat ning Evi läks tagasi oma koju Põhja-Eestisse. Kui seda kohta Valvele pakuti, ütles ta, et Evi tuleb ju tagasi. Valve sai jaoskonnaarstilt väga karmi vastuse: “Kas te tõesti arvate, et ma usaldan bandiidi naisele nõukogude inimeste ravimise?”. Valve tundis, et ka tema ei soovi seda kohta. Valve nägi Evit hiljem juhuslikult ühel seminaril. Evi oli teist korda abielus, tal oli uuest abielust kaks last, mees jõi ja peksis teda. Esimene mees oli vangist tagasi tulnud ja pakkunud abi. Evi oli keeldunud, öeldes, et kasvatas kaks esimest last ilma isata ja teadis, mida see tähendas. Nendel lastel oli isa olemas, oli ta siis missugune tahes. (Jääger⁷, 2023)

4.2.2. Nõgiaru velskripunktis velsker

Koos Johannesega koliti 1964. aastal Nõgiarusse. Valvest sai Nõgiaru velskripunkti velsker. Nõgiarus asus ambulatoorium Siberisse küüditatud perekond Liblikale kuulunud majas. Selle pere poeg Kalju Liblik oli Siberist tagasi tulnud ja töötas siis Eesti Televisioonis helirežissöörina. Majas elas toona seitse perekonda, lisaks oli seal sovhoosi söökla ning

ambulatoorium. Velskrile anti selles majas üks tuba, mis asus ambulatooriumi vastuvõturuumi taga. Võimalus oli ka kasutada ambulatooriumiruumis olevat kööginurka. (Jääger⁷, 2023)

Oli kitsas, aga saadi hakkama. Johannes läks Tartu keemilisse puhastusse katlakütjaks. Seal olid kõrgsurvekatlad ja seda loetakse tervistkahjustavaks tööks. (Jääger⁷, 2023)

Nõgiaru velskripunktis oli palju kodukutseid ja palju tuli kõndida. Hiljem sai Valve enda käsutusse võrri. Valve ise on öelnud: “Selle võrriga oli alati üks jama, ta ei tahtnud minu käes hästi käima minna. Ükskord vedasin raibet enda järele neli km. Kodus selgus, et probleem oli siduris.” (Jääger⁷, 2023)

Nõgiarus elades sündis perre kaks tütar – Ülle ja Ulvi. Augustis 1970 tuli Nõgiarusse Valve noorem vend Elmar ja ütles, et isa Voldemar on halvatud. Valve sõitis Kappu – kodus oli täielik kaos, ema nuttis ja oli täiesti endast väljas. Valve on mitmel korral mõelnud, et kas inimesel on mingi ettemääratud saatus. Kapus köögilauall oli ajaleht, kus oli kuulutus, et Koeru invaliidide kodu vajab velskrit. Valve luges seda ajalehte ja ütles emale täitsa spontaanselt, et tuleb koju. (Jääger⁷, 2023)

Paar päeva hiljem tuli Nõgiarust läbi tädipoeg Tuti Heino, kes töötas Kirovi-nimelises näidiskalurikolhoosis. Heino oli suure järelkäruga autoga Tõrvasse äiale ehitusmaterjali viinud ja tagasiteel Tõrvast tuli Heino Nõgiarust läbi ja viis küttepuud Koeru ära. (Jääger⁷, 2023)

Valve läks Tartu Tervishoiuosakonda ja ütles, et läheb töölt ära. Sovhoosidirektor, kellel oli ambulatooriumi koha pealt ka sõna sekka öelda, ütles, et tema ei keela, vaid mõistab, kui inimene tahab koju minna, kuna ta isa on haige. (Jääger⁷, 2023)

4.3. Järvamaa-aastad

Koeru koliti 1970. aasta lõpus. Algul elati ajutisel elamispinnal väikeses toas, sest Johannes tegi perele lubatud korteris remonti. See kaks nädalat tundus Valvele väga pikk aeg, sest elada asju lahti pakkimata kahe väikese lapsega oli üsna keeruline. Lõbusa seigana rääkis Valve loo sellest, kuidas ta ütles Johannesele: “Ei tea, kas see remont enne minu surma valmis saabki?” Ja siis saabus õuest tütar Ülle, kes ütles: “Emme, pane mul enne surma veel püksid üles.” Uues korteris oli perel koridoris veega tualett. See oli väga mugav. Esimest korda elus oli Valvel oma köök, muretseti ka gaasipliit. (Jääger³, 2023)

Töö vanuritega ja oma sugulaste suhtumine oli nii ja naa. Valve tajus kohati hukkamõistu, et oli tulnud väheprestiizikale ametikohale – vanadekodusse. Vanainimene on nagu laps – nõuab väga palju tähelepanu. Valve vastutas kogu meditsiinilise dokumentatsiooni ja passisüsteemi, hoolealuste ravi ja konsultatsioonide eest. Ta oli väga palju sõitudes, lisaks veel ametiühingu esimees. Aga Valve ise nägi oma valikus mitmeid plusse: võimalus pidevalt emaga suhelda, korralik korter, aiamaa korteri juures, vesiklosetti majas sees ei saa ka mainimata jätta. Valve ise on arvanud, et temasugune ei saa elada päris maal. (Jääger³, 2023)

Ülle hakkas 1971. aasta sügisel käima eelkoolis, sest ta polnud saanud käia lasteaias. Koeru oli elamiseks väga hea valik. Kool oli lähedal. Õpetajad olid loomeeas. Koolis töötas palju ringe ja kultuurimaja juures tegutsesid tantsuringid. (Jääger³, 2023)

Tütar Ulvile mõeldes oli Valve jaoks väga oluline ka see, et kui ta läheb tööle, siis hooldekodu on kinnine asutus ja ta ei hakka koju tassima lastenakkuse pisikuid. Nõgiarus töötades oli ta koju toonud kõikvõimalikud tolleaegsed lastehaigused ja Ülle põdes need kõik läbi. (Jääger³, 2023)

Valve elus oli alanud teine periood – ta pühendus rohkem perekonnale. Töökoha tõttu olid tasuta kommunaalteenused, aga sama palk. Öiseid väljakutsed ei olnud, hobusega läbi lume kümnete kilomeetrite kaugusele minekut ei olnud, vaid mõned sammud üle õue. (Jääger³, 2023)

1979. a sai Valve Koeru invaliididekodult uue ametikorteri, mis asus endises pangamajas. Uues korteris oli kolm tuba, suur köök. Kui saadi korter pangamajja, osteti kõigepealt kaks kušetti. Tüdrukutel oli lõpuks oma tuba ja normaalsed magamised. Ülle oli varem maganud diivanil ja Ulvi lahtikäivas tugitoolis. Rohkem polnud eelmises korteris ruumi. (Jääger³, 2023)

Kui 1991. aastal tuli taas Eesti vabariik ja hakati elamispindu erastama, erastati ka endine pangamaja, kus Valve perega elas. Johannes sai erastada kolhoosist korteri. Seni oli perekond elanud ikka Valve töö kaudu saadud korterites. Johannes tegi uues korteris remonti. Remont ei edenenud, Johannes oli juba väga haige. Valve viis ta haiglasse viimast ringi ja kolis väimeeste ja sugulase Marko abiga pangamaja korterist välja. Johannes ei tulnudki oma uude korterisse. (Jääger⁵, 2023)

5. PEREKOND

5.1. Kohtumine Johannesega

Aasta oli siis 1963. Ühel peol Koosal vaatas Valve, et seisab seal üks ilusate silmadega poiss, kes vaatab teda. Valve vaatas vastu. Saadi tuttavaks. Ja pärast saatis see poiss Valve peolt koju. Tema nimi oli Johannes Jääger, ta küttis Koosal meierei katelt ja pidas veel kümmet ametit: külmseadmete mehaanik, elektrik jms. (Jääger⁷, 2023)

Valve sõnul hakkas neil asi susisema. Aja möödudes hakati otsima ühist elukohta, et koos pere luua. (Jääger⁷, 2023)

Valve ja Johannes abiellusid 16. mail 1968. aastal. (Joonis 15). Pidu ei olnud. Registreerimine toimus Tartus (Lisa 4) ja pärast seda väike istumine Kaunase restoranis. Külalisteks olid Valve vanemad ja Johannese vanemad Varalt. Tunnistajateks olid Johannese vend Henn ja tema kaaslane Riina. Pruutkleit ei olnud valge ja loori ei olnud, sest Valve ja Johannes olid juba lapsevanemad, tütar Ülle sündis aastal 1965. Põhimõtteliselt tegi Johannes lõpuks ettepaneku. Perekonnaseisubüroo tõendiga avanes õigus osta valged importkingad ja sõrmused. Neid valgeid tikk-kontsaga kingi kutsusid tütreid “hiireema kingadeks”. (Jääger⁵, 2023)

Joonis 15. Valve ja Johannese pulmapilt (Erakogust, 1968)

Johannes õppis Vara koolis ja Kallaste Kutsekoolis. Ta oli terane ja tehnikahuviline poiss. Ühte lõhkekeha näppides jäi ta ilma parema käe pöidla ja kahest sõrmest, aga töö tegemist see ei seganud. Johannes oli mees, kes 1966-67. aastatel vedas Kapu küla taludesse elektri. (Kaasik, 2005)

Kui 1991. aastal Eesti Vabariik taasiseseisvus, ei saanud Johannes halli passi omanikuna Eesti kodakondsust. Koos Valvega tehti kodakondsuse taotlemiseks avaldus ja suur oli Johannese rõõm, kui ta sai teate, et kodakondsus on talle omistatud (Joonis 17) ja õigus on saada sinine pass. (Kaasik, 2005)

Joonis 17. Kodakondsuse saamise tõend (Erakogust, 1994)

Johannes suri 1995. aastal ja on maetud Koeru surnuaeda.

5.3. Lapsed

Valve ja Johannese peres sirus kaks tütar. Mõlemast tütrest sai lõpuks õpetaja – amet, millest Valve oli nooruspõlves unistanud. Vanema tütre peres kasvab kaks poega ja tütar. Ülle on alati olnud väga ettevõtlik ja tahtmisega ikka veel kuhugi minna. Tema peale on alati laotud organisatoorseid töid, juba kooliaja algusest peale. Ja arvamus on ju üldiselt selline, et mida rohkem teed, seda rohkem pead veel jõudma. Jõuabki, ainult Valve ei taha, et Ülle kordaks tema vigu. Valve soovib, et Ülle saaks aru, et peale töö on inimesel ka isiklik elu, kasvavad lapsed, kellel oleks palju rohkem kodust ema vaja, on mees, on perekond. Noorema tütre Ulvi peres kasvab kaks poega ja tütar. Ulvi on väga kohusetundlik ja põhjalik. Tööst vaba aja pühendab ta perekonnale, vähesel määral ka endale. (Jääger⁴, 2023)

5.3.1. Tütar Ülle

Tütar Ülle sündis 8. veebruaril 1965. aastal. Valve oli mõned kuud kodus ja läks siis tööle tagasi. Olles lapsevanem, sai ta aru, et Nõgiaru oli koht, mis polnud tema jaoks. Tugevalt andis tunda, kes on soovhoosi töötaja ja kes mitte. Nõgiarus olid kaupluse, velskripunkti, söökla töötajad ja kõik teised soovhoosi töötajad. Valve oli lasteaiaajajekorras viimane. Esimees pakkus, et saab organiseerida koha naaberkolhoosi ööpäevasesse lasteaeda. See Valvele ei sobinud ja nii Ülle siis autojuhtidega velskripunkti kõrval olevas garaažis koroonat mängides kasvas. Üllel oli ka hoidjatädi, kuid hoidja oli umbkeelne venelane ja Valve kartis, et laps ei hakka korralikult eesti keelt rääkima, kui terve päev räägitakse temaga ainult vene keeles. Niisiis algas vabakasvatus ja Üllest sai Nõgiaru küla väike arst. Ta tegi üle kõik oma ema külasisesed koduviisiidid ja ilmus lõunaks koju, põlletasku komme täis ja nägu naerul. Külatädidele meeldis talle oma hädasid kurta. Ülle soovitas kõikidele, et võtta tuleb analgiini. Ülle aitas haigeid vastu võtta ja kommenteeris teisel päeval, et sellel tädil oli sukavarbas auk ja et selle tädi põll oli triikimata. (Jääger⁴, 2023)

Üllel olid Nõgiarus toredad mängukaaslased. Nende majas elas seitse perekonda ja palju lapsi. Maja taga oli mängimiseks terve laager. Ühel päeval läks Ülle kolmerattaline jalgratas katki. Sellel päeval läks Ülle maja taha mängima jalgsi. Üks suurem poiss ütles: “Sul on täna load ära võetud, lähed täna põllutööliseks”. (Jääger⁴, 2023)

5.3.2. Tütar Ulvi

Päevakorda kerkis teise lapse saamine. Tütar Ulvi sündis 19. oktoobril 1969. aastal kaks kuud enneaegsena. Valve oli peaaegu terve aasta kodus palgata puhkusel, elati neljakesi Johannese

palgast. Ulvi oli kindlal päevarežiimil ja kindlal dieedil. Arst ütles neile neid haiglast koju saates: “Kui te suudate last aasta hoida nii, et ta ei põe soolenakkusi ega teisi nakkushaiguseid, siis võibolla ta jääb teil elama.” Valve sai hakkama. Sellel kodus olemise aastal asendas Valvet üliõpilane Aadu. (Jääger⁴, 2023)

5.4. Lapselapsed

Kui Valve pidas Koeru Kõrtsis oma 55. aasta juubelisünnipäeva, olid ajastule kohaselt külaliste seas ka töökaaslased ja Järvamaa Sotsiaalosakonna esindajad. Peeti kõnesid ja jagati tunnustust tehtud töö eest. Valve ise aga mõtles, et midagi on puudu – olles jõudnud pensioniikka, tundis ta, et puudu on lapselapsed (Joonis 18). (Jääger⁵, 2023)

JOHANNES JÄÄGER sünd: 3.10.1936 Leningradi oblastis abielu registreeritud 16.05.1968 Tartus surm: 14.12.1995 Koerus			VALVE (VEERSALU) JÄÄGER 26.02.1936 Viisu mõisas 29.02.2024 Tartus		
ÜLLE sünd: 8.02.1965 Tartus			ULVI 19.10.1969 Tartus		
PRIIDIK	EGERT	RISTE HELENE	MADIS	LEMBI	MIKK
sünd: 02.08.1993	21.05.1996	10.10.2005	18.05.1992	27.04.1995	02.07.2003

Joonis 18. Valve ja Johannese perepuu (Jääger, 1998)

Ja peagi hakkas neid lapselapsi (Lisa 5) tulema – neli esimest viie järjestikuse aasta jooksul, siis pikem paus ja kaks kaapekakukest jällegi suhteliselt järjestikku. (Jääger⁵, 2023)

5.5. Pensionipõlv

Lõplikult pensionile läks Valve 2001. aastal. Tal oli selleks ajaks juba neli väikest lapselast, üks ägedam kui teine, kantseldas neid töö kõrvalt. Lapselapsed kasvasid. Pesamuna Riste Helene oli sagedasti vanaema Valve juures. Ja siis sai koolilaps ka Riste Helenest, ta läks 2013. aastal kooli. (Jääger⁵, 2023)

Tagasivaatena oma elule tõdeb Valve, et töö on olnudki tema elu pärisosa. Olles 16-aastane, alustas ta oma tööelu medkooli kõrvalt, kokku oli tööstaaži 2001. aastaks kogunenud ligi 50 aastat. Noorena armastas Valve omaealiste seltskonda: talle meeldis peol käia ja tantsida, ringi liikuda ja sõita. Alati olid talle olnud meeldivateks kaaslasteks head raamatud. Valve tõdes, et kahjuks on seda vaba aega olnud väga napilt, seda kohe õieti ei olnudki. Kui vaba aega oleks olnud rohkem, siis oleks ta teinud rohkem käsitööd. Valve jaoks on alati jätkunud ühiskondlikku tööd. (Jääger⁵, 2023)

5.5.1. Tagasi Tartumaal

Juulis 2014 kolis Valve Lähtele tütar Ulvi juurde. Kõndimine oli muutunud raskemaks ja eriti keeruline oli liikumine treppidel. LähTEL elamise aastatel käis Valve tihti ka Järvamaal õdede ja tütar Ülle juures külas. Aga viimastel aastatel muutus autosse istumine nii vaevaliseks, et Valve enam LähTelt kaugemale ei reisinud.

Valve sai 85-aastaseks 2021. aasta veebruaris. Liikvel oli COVID ja juubelipidu kinnises ruumis jäi ära. Juubel peeti 2021. aasta suvel LähTEL aiapeona. Valve oli õnnelik, sest õed ja vend oma laste ja lastelastega ja kadunud õe Malle lapsed oma laste ja lastelastega olid kohal, samuti tädipoeg Vello oma kaasa Helmiga. Perekondlikel sündmustel on ikka kombeks olnud, et fotosid tehakse palju – pildistatakse nii perede kui ka põlvkondade kaupa (Lisa 6).

Aasta-aastalt hakkas tervis halvenema, pikad jalgsirännakud ja karmid elamistingimused nooruses olid jätnud oma jälje. Põlise meditsiinitöötajana teadis Valve, et liikuda tuleb. Tal oli kindel päevaplaan ja õues käis ta 2023. aasta suve lõpuni. Ta oli oma kohustuseks võtnud maja ees asuvast postkastist ajalehtede tuppa toomise. Majast õue pääsemiseks kasutas Valve just tema jaoks ehitatud invateed.

Ristsõnade ja sudokude lahendamine olid tegevused, mis Valvele ikka rõõmu valmistasid.

Valve viidi kiirabiga Tartu Ülikooli kliinikumi 2. veebruaril 2024. Haiglas said kõik lähedased graafiku alusel Valvet vaatamas käia ja hüvasti jätta.

Valve suri 29. veebruaril 2024.

KOKKUVÕTE

Kõige rohkem pani töö autorit imestama, milline mälu võib olla ühel inimesel. Mäletada seda, mida keegi ütles, kuidas riides oli, millega tegeles, seda pärast kuuekümmne ja rohkem aasta möödumist.

Aeg oli julm. Ära viidi väga lihtsatel asjaoludel. Mis inimesed need olid? Kuid elu läks edasi ka Kapu külas, kus möödus Valve lapsepõlv. Et, jah, olgu olud kui tahes rasked, kui kuidagi ei saa, siis kuidagi ikka saab. Valvel oli usku, et saab. Tema eneseusk, usk endasse oli töö autorile väga inspireeriv.

Valve annab oma mälestustes hinnangu Nõukogude ajale läbi oma silmade, puudutades ka nõukoguliku ajupesu teemat ja seda, kuidas ümbritsev ühiskond teda ajas muutis.

Töö autori eesmärk oli talletada oma töös vanaema Valve eluloost need killud, mida vanaema soovis kooli jaoks kirja pandud uurimistöös jagada. On seiku ja alapeatükke, mis vanaema soovil on tööst välja jäetud. Vanaema Valve luges kirja pandud töö mustandversiooni läbi 2023. aasta detsembri alguses. Et arvutis ekraanilt lugemine oli vanaemale keeruline, trükkis töö autor sisestatud tekstid vanaemale lugemiseks paberile. Seejärel redigeeris töö autor tekste vanaema kärpe- ja parandusettepanekute alusel. Samuti muutis töö autor vanaema Valve soovitude alusel osade tekstide jaotust peatükkides.

Selle uurimistöö elektroonilist koopiat on töö autor oma vendade ja nõbudega jaganud. Ühiselt on jõutud kokkuleppele, et trükitakse vanaema Valve elulooraamat, kuhu lisatakse ka need alapeatükid, mis siinsest tööst välja on jäetud. Samuti on kõik vanaema Valve kuus lapselast ühisel nõul, et raamat jääb mina-vormis tekstidena, just sellisena, nagu vanaema oma elust rääkis. See paneb nutma, naerma, kaasa mõtlema ja eelkõige näitab, et valgus on alati olemas ka kõige pimedamatel aegadel.

KASUTATUD MATERJALID

- Eesti Keele Instituut. 2024. <https://portaal.eki.ee/> 25.02.2024.
- Erelt, P. 2009. Raha või elu. – Eesti Ekspress, 09. oktoober, lk 12.
- Jääger, V. 2014. Eesti suurim raharööv. Kaasik, M., käsikirjaline materjal.
- Jääger, V. 2005. Johannese elulugu. Kaasik, M., käsikirjaline materjal.
- Jääger₁, V. 2023. Kiviõli Rajoonis töötamise aeg. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger₂, V. 2023. Kodu. Pard, R. H., käsikirjaline materjal.
- Jääger₁, V. 2021. Koeru kooli aeg. Pard, R. H., helilindistus.
- Jääger₃, V.. 2023. Koerus töötamise aeg. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger, V. 2022. Lapsepõlv. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger₄, V. 2023. Minu tütred. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger₅, V.. 2023. Perekond. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger₆, V.. 2023. Tallinna kooli aeg. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger₇, V. 2023. Tartu Rajoonis töötamise aeg. Pard, R. H., intervjuu.
- Jääger₂, V. 2021. Vanavanemad. Pard, R. H., helilindistus.
- Jääger₃, V.. 2021. Vanemad. Pard, R. H., helilindistus.
- Jääger, Ü. 1998. Sugupuu. Käsikirjaline materjal

LISA 1. EESTI SUURIM RAHARÖÖV

Esimesed suured ja hulljulged raharöövid tabasid Eestit 1940. aastate teisel poolel. Nende ajendiks aga polnud tavapärane saamahimu. Okupantidele visa vastupanu osutanud metsavennad vajasid võitluseks raha ja see võeti jõuga vaenlastelt. Röövid olid koordineeritud – mitme toonase rünnaku taga oli üle-eestiline organisatsioon Relvastatud Võitluse Liit (RVL). (Erelt, 2009)

Paide riigipanga kontoris oli metsavendadel kasulik infoallikas – noor neiu, kes töötas inspektorina ja keda tundis hästi RVLi Järvamaa piirkonna juht Georg Kase. Kase sõbranna teadis täpselt, millal ja kuhu Paidest väljasaadetavad rahasaadetised lähevad. Jõulukuu lõpul 1947 sõitis Kase koos Kalju Heliga Paidesse ja sai teada, et 29. detsembril lähetatakse raha Koeru haruosakonda. (Erelt, 2009)

Raharöövi elluviimiseks ärandasid metsavennad Tallinnas sõiduauto Ford ja sõitsid sellega Paidesse. Võimalik, et rahavedajaid jälitati juba panga uksest alates. Rünnati neid aga siis, kui nad olid peaaegu sihile jõudnud – Koeru külje all, Aruküla mõisa väravas. Rööv ise oli lihtne. Raha veeti hobureega ja kuigi kassiiril oli kaitsemeeskond kaasas, suruti regi autoga lihtsalt vastu Aruküla mõisa aeda. Metsavendade saagiks langes umbes 100 000 rubla. Ei pääsetud ilma tulevahetuseta. Metsavennad pihta ei saanud, küll aga rahavedajad. Ühel saatjal, Salakul, lendas kuul suust läbi, kuid mees pääses eluga. (Erelt, 2009)

Teine rahavedaja, vanaema Valve isa Voldemar Veersalu sai haavata, kuid langes haavatuna reele (Salak kukkus reelt maha). Voldemari hobune, ehmunud tulistamisest, traavis Puusepale oma koju, kus siis Voldemari abikaasa leidis oma verise mehe reelt ning viis ta sama hobusega kiiresti Koeru haiglasse. Hiljem käis Voldemar rohkem kui korra ülekuulamisel ja neid Salakiga süüdistati algul raha omistamises, hiljem ka koostöös metsavendadega. (Kaasik, 2014)

Raha käes, kihutati autoga Järva-Jaani ja Albu kaudu Aegviidu raudteejaama suunas. Õnne metsavendadel aga polnud. Albus maantee ääres ootas neid juba varitsus ning autole tõmmati tuli peale. Fordil lasti rehvid puruks ja metsavendadel tuli põgenemist jätkata jalgsi. Raha jäi autosse, kaasa viidi vaid mõni tuhat rubla, mille metsavennad olid jõudnud taskutesse toppida. Üks meestest, Viktor Rumjantsev, sai jalast haavata. Õnneks saadi ühest talust hobuseküüt ja

õhtu hakul jõuti Aegviidu jaama lähistele. Siin jagunesid põgenikud kaheks: Heli, Helmut Valdmaa ja Nikolai Lõssenkov kavatsesid Aegviidus istuda rongile, haavatud Rumjantsev, Jaan Illaste ja Kase jätkasid jalgsi teed Raasiku poole. (Erelt, 2009)

Aegviidu jaama läinud metsavendadel ei vedanud, nad sattusid raudteejaamas punaväelaste varitsusele. Järgnenud tulevahetuses langes Lõssenkov ja Heli võeti kinni, Valdmaal aga õnnestus põgeneda. Kuid juba järgmise aasta esimesel päeval tabati ta Läänemaal. Raasikule läinud Illaste hukkus mõni päev hiljem Tallinnas haarangul ning Rumjantsev langes aasta hiljem. Ellu jäi vaid Kase, kes arreteeriti 1948. aastal. Ta sai 25 + 5 aastat. (Erelt, 2009)

LISA 2. SÕNASELETUSED

dispanser – omaaegne haiguste ravi ning profülaktika eriasutus

drežiin – kerge kaheteljeline sõiduvahend raudteel liikumiseks

joodud – perekondlik või kogukondlik üritus

laager – vangilaager, sõjavangide kinnipidamise koht

miilits – korrakaitseorgan NSV Liidus

medpunkt – meditsiinipunkt kõnekeeles

patronaažõde – koduõde

susla – kitsarööpmelise raudtee rong

tootmispraktika – enne riigieksameid toimuv praktika, mis läbiti erinevates linnades üle Eesti

velsker – keskeriharidusega meditsiinitöötaja, tänapäeval Eestis velskreid enam ei koolitata (Eesti keele instituut, 2024)

LISA 3. VALVE TALLINNA MEDITSIINIKOOI DIPLOM

DIPLOM

A N° 978002

Käesolev diplom on antud kod. *Veersalu, Valve*
Valdemari t.

selles et tema astus 19 *51.* aastal *Tallinna Meditsiinilisse*
Keskkooli

ja lõpetas 19 *54.* aastal nimetatud *õppeasutuse*
 täieliku kursuse *velskri* erialal.

Riikliku Kvalifikatsioonikomisjoni otsusega *26. juunist* 19 *54.* aastast
 anti kod. *Veersalu, V. V.* *velskri* kvalifikatsioon.

Riikliku Kvalifikatsioonikomisjoni
 esimees *J. M.*
 Direktor *P. M.*
 Sekretär *E. S.*

Tallinnas, 26. 06. 19 54. aastal

Registreerimise nr. *866*

ABIELUTUNNISTUS
СВИДЕТЕЛЬСТВО О БРАКЕ

Kodanik
Гражданин Jääger,
Johannes Eduardi
1936 aasta
sünniaasta (aasta ja kuupäev) — фамилия, имя и отчество)
Leningradis
koos- ja sündinud (aasta ja kuupäev) — место рождения)

ja kodanik
и гражданка Veersalu,
Valre Voldemari
1936 aasta
sünniaasta (aasta ja kuupäev) — фамилия, имя и отчество)
Besti NSV
koos- ja sündinud (aasta ja kuupäev) — место рождения)

astusid abielu 16.5.1968a.
вступили в брак (aasta, kuupäev ja päev sõlmimise tähtsust)
Kuuekümnenda mail,
kuuekümnenda mail, (kuupäev) — дата заключения брака)
tuhanda üheksasaja kuue-
cimne kahesandal aastal. (aasta) — год заключения брака

mille kohta perekonnaseisuaktide abielukannete raamatut
о чем в книге записей актов гражданского состояния
о браке
19 68 aastal mai kuul 16 päeval
года 1968 года мая числа 16
on tehtud vastav kannet
произведена соответствующая запись за № 279
Perekonnanimi pärast abielu registreerimist:
После регистрации брака присвоены фамилии:
mehel Jääger
мужу Jääger
naisel Besti NSV
жене Besti NSV
Registreerimise koht Tartu Linn
Место регистрации (perekonnaseisukirje koostamise koht)
(адрес составления акта о браке)

Valjaandmise aeg 16. mai 68 a.
Дата выдачи (aasta, kuupäev ja päev) — год, число и день

Р. К. ТУ № 415740
М. П.

Perekonnaseisukirje koostamise koht
Заключение брака совершено в месте
гражданского состояния

LISA 5. LAPSELAPSED

(Erakogust, 2008)

(Erakogust, 2022)

LISA 6. JUUBELI PILDID AASTAST 2021

Mumsu põlvkond (Erakogust, 2021)

Mumsu lapselapsed ja õdede ning venna lapselapsed (Erakogust, 2021)